

Олександр БОБАК

ЧАС ВІДКРИВАТИ ІСТИНУ

Родовід Олександра ЦИНКАЛОВСЬКОГО –
патріарха волинського краєзнавства

Олександр БОБАК

Час відкриває істину
Родовід Олександра Цинкаловського –
патріарха волинського краєзнавства

Художньо-біографічна оповідь

Луцьк – 2008

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)-8
Б 72

Багато визначних постатей, які творили історію, кануло в її сутінках і лише сьогодні дає можливість пролити хоча б трохи світла на невідоме в її літописі.

“Час відкривати істину” одна із розвідок відомого краєзнавця О. Бобака, яка висвітлює значимість наукового доробку Олександра Цинкаловського як в краєзнавстві волинського краю, так і України загалом. Це є перше видання, яке дає можливість ознайомитися науковцям й широкому загалу читачів з біографією та родоводом визначного вченого, історика, археолога, етнографа. У повісті також розповідається про цікаві постаті, з якими довелося спілкуватися і зустрічатися О. Цинкаловському у різні періоди його життя. Частина повісті присвячена нащадкам, які зберігають сьогодні традиції славетного роду. Заслуговує на увагу фото з родинного архіву Цинкаловських, більшість з яких публікуються вперше.

Розрахована на істориків, краєзнавців, усіх тих, кому не байдужі звитязна історія нашого краю та долі людей, які її творили.

*В книзі використані світлини автора
та фото з особистого архіву родини Грабарчуків.*

*На обкладинці бронзова медаль вручена О. Цинкаловському польським Археологічним товариством в 1970 році.
Передала її директор бібліотеки НАН України ім. В. Стефаника
Л. І. Крушельницька згідно з заповітом вченого.*

ISBN 978-966-361-244-0 © О.М. Бобак, 2008

© Видавництво “Волинська обласна друкарня”, 2008

Олександр Миколайович
ЦИНКАЛОВСЬКИЙ

22 (09 за стар. стил.) 01.1898–
19.04.1983

«Моя головна мета – зібрати той матеріал, що безслідно гине, й занотувати на мапі все цінне для археолога, який зможе покористуватися моїм матеріалом для своїх фахових праць».

О. Цинкаловський

Олександр Цинкаловському

Живцем відриваючи крила –
Юначої мрії політ, –
Недоля світами водила
У вихорі зважених літ.

І все-таки тут, на Волині,
Родинне гніздо, звідкіля,
Прапращурів наших святині
Тобі воскресала земля.

І все-таки тут, біля Бугу,
Де люди – приємна душа,
Ти вдачу, як вірну подругу,
Й на мить не пускав, не лишав.

І все-таки тут Володимир
Давав свої княжі дари.
У цьому житті всього вимір,
А дехто гадав: до пори...

Зреклася тебе не Україна,
Хоча визнає цю вину,
Схиляє біль-сум на коліна
За горде ім'я талану.

Ти зірка, що на видноколі
Яскраво сія саме тут,
Де небо ласкає тополі,
Де квіти у січні цвітуть.

9 січня 2001 р.

Слово до читача

Волинезнавство та історичне краєзнавство Волині неможливо представити без тих дослідників, вчених, краєзнавців, які віддали більшість свого життя і таланту на вивчення рідного краю. Представником краєзнавчої еліти дослідників Волині та Полісся є Олександр Миколайович Цинкаловський. Він насправді є патріархом волинської історичної науки і краєзнавства. Це йому нащадки вдячні за двотомний словник “Стара Волинь і Волинське Полісся”, у якому можна знайти не лише існуючі, а й зниклі географічні об’єкти та маловідомі факти далекого минулого.

Ім’я О. Цинкалавського, його творчий доробок заслуговують на окреме вивчення. Адже він, власне, був цілою лабораторією, а, можливо, й інститутом волинезнавства. У фондах бібліотек та архівів Волині, Львова, Польщі, Росії, а можливо, й в інших державах і населених пунктах дослідники біографії О. Цинкаловського знайдуть не лише нові факти життя, а й неопубліковані праці, які розкриють новітні сторінки історії та культури краю.

Художньо-біографічна повість Олександра Бобака (псевдоніми Лель, Олекса Хведів) – голови Нововолинського осередку краєзнавців, журналіста – “Час відкриває істину. Родовід Олександра Цинкаловського – патріарха волинського краєзнавства” теж є даниною вшанування відомого історика, археолога, етнографа. Це є перше видання, яке має ознайомити науковців і широкий загал читачів з біографією і родоводом вченого з нагоди його 110-річчя від дня народження.

Книга О. Бобака дає можливість зрозуміти вагомий внесок вченого у європейську і світову історію про рідну землю, яку він неодноразово міряв власними ногами.

У повісті окремі сторінки розповідають про пращурів О. Цинкаловського і про їхнє перебування у Києві, Ковелі, Володимирі-Волинському, Кременці, Варшаві, Кракові, Казані. У вирі двох світових воєн формується доля Олександра Миколайовича, коли його життя залежало не від нього самого, а від подій світового масштабу, що перекроювали Європу та розкидали українські землі по різних державах.

Родину Цинкаловських не оминули репресії тоталітарного комуністичного режиму, особливо брата Павла Миколайовича.

Сприйняття образу вченого проходить крізь призму його багатогранного таланту і розмаїття наукових інтересів.

У повісті наголошується на цікавих постатях, з якими довелося спілкуватися і зустрічатися Олександр Миколайовичу у різні періоди його життя. Частина сторінок повісті присвячена нащадкам, які зберігають сьогодні традиції роду, серед них Наталя Назарівна Гарбарчук, яка багато зробила для того, щоб ім'я її дядька зайняло чільне місце серед інших славних імен волинської інтелігенції. Заслуговує на увагу читачів фоторяд, у якому частина світлин із сімейного архіву родини Цинкаловських, більшість яких друкується вперше.

Не зовсім гарними були його відносини з радянською владою, коли він хотів видати працю свого життя – довідник “Стара Волинь і Волинське Полісся”. Частину своїх наукових інтересів він реалізовував в Інституті дослідів Волині в Канаді, де бібліографію його праць складав вчений-бібліограф Максим Бойко.

Частина літератури з Інституту, в тому числі й праці О. Цинкаловського, передані Волинському університету і зберігається в бібліотеці у фонді української діаспори.

Повернення його імені на батьківщину фактично почалося з дев'ятої міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції “Минуле і сучасне Волині. Олександр Цинкаловський і край”. Ця конференція була присвячена 100-річчю від дня народження вченого і 1010-й річниці його рідного міста Володимир-Волинського. Саме під час конференції, яка відбувалася в Луцьку і Володимир-Волинському, було високо оцінено серед науковців

творчий доробок О. Цинкаловського. Його іменем названо вулицю і встановлено пам'ятні знаки з нагоди 100-річчя, у тому числі на садибі, де жив вчений.

Ті, хто його добре знав і використовував його наукові праці, мали честь відкривати пам'ятні дошки. Це були вчені-археологи з України і Польщі: Михайло Кучинко і Ян Гурба з Волинського і Люблінського університетів.

Пошану до О. Цинкаловського засвідчує той факт, що у Волинському національному університеті від часу його створення засновано іменну стипендію на історичному факультеті.

Волинська облдержадміністрація до 110-річчя від дня народження О. Цинкаловського запроваджує премію його імені, яку будуть одержувати ті, хто робить вагомий внесок у дослідження і вивчення рідного краю. Це є свідченням того, що ім'я О. Цинкаловського не просто повертається, а стає важливим чинником, прикладом у науковій історичній і краєзнавчій діяльності на теренах Волині та Волинського Полісся.

Г. БОНДАРЕНКО,

*директор Відділення Інституту Дослідів Волині
у Вінніпезі при Волинському національному
університеті імені Лесі Українки,
голова Волинського обласного товариства
краєзнавців, член-кореспондент Української
Академії історичних наук*

Замість передмови

Життя невмолимо швидко гортає сторінки років, які відходять у історію, залишаючи для наступних поколінь більш і менш значимі події. А серед них є такі, які, ніби підмурівок, тримають на собі те, що вибудовується далі, на що обов'язково орієнтуються ті, що приходять після нас. Так і поміж людей.

Є люди незвичайні, яких, як кажуть, при народженні поцілувала богиня історії – прекрасна Кліо. Сенсом їхнього життя за будь-яких обставин залишається постійний пошук – безперервне дослідження історичної минувшини, непростих доль, усього, що ми звемо краєзнавством. Для них представляє надзвичайний інтерес найменший документ, лист, наймініатюрніша старовинна річ, яка може пролити хоч якийсь промінець на те, що відійшло у вічність...

Такою постаттю, Людиною з великої літери є наш славетний земляк – історик, літератор, краєзнавець, археолог Олександр Миколайович Цинкаловський. Життя цієї багатогранної особистості було тісно пов'язане з Волинню, і найбільше – із княжим градом Володимиром-Волинським. Людина широкої ерудиції, високої культури, він був безмежно закоханий у рідний край, славне Полісся. Чого вартує навіть його єдина праця “Стара Волинь і Волинське Полісся”, яка видрукувана за кордоном. А скільки він зробив для збереження самобутності прибужанських сіл! Його праці могли б скласти маленьку пізнавальну енциклопедію, яка б прекрасно послужила досконалим підручником з історії рідного краю для школярів.

На щастя, за сімнадцять років своєї незалежності ми дочекалися такого часу, коли великі постаті повертаються з небу-

тя. І допомагають у цьому справжні ентузіасти, теж непересічні, творчі особистості. До таких належить краєзнавець з Нововолинська, поет, фотожурналіст Олександр Бобак. Родом з прибузького села Млинище, звідки вийшли відомий історик Михайло Киричук, краєзнавець і фольклорист Микола Корзонюк, літератор Степан Борисюк, він ще з дитинства всотав у своє серце любов до всього отчого, до чого кожен повертається подумки і наяву як до святині. За період творчої роботи у редакціях багатотиражної і двох міських газет шахтарського міста Олександр Бобак виношував мрії серйозно і ґрунтовно зайнятися вивченням родоводу свого і відомих людей краю. І в останні роки йому це вдалося. Олександр Бобак створив не лише досконале генеологічне дерево свого роду-племені, але й ще п'яти визначних родин. Оцей його прискіпливий труд у такому напрямку добре прислужився книзі про Олександра Миколайовича Цинкаловського, 110-у річницю від дня народження якого відзначатиме у січні цього року громадськість Волині. У місті Володимир-Волинському готується з цієї нагоди науково-практична конференція, на якій і має відбутися своєрідна презентація книги. Складається вона з трьох насичених цікавими, а б сказала унікальними фактами з життя родини, яка увібрала в себе цілу епоху, розділів. Олександр Бобак зумів систематизувати і вміло поєднати теоретичний, архівний матеріал із спогадами сучасників, власними враженнями від побаченого і почутого. Чи не найбільшу цінність для нього, а отже – для майбутньої праці становлять, безперечно, спогади сестри Олександра Цинкаловського Олени Миколаївни та її дочки – Наталії Назарівни Грабарчук. На щастя, він мав добру нагоду особисто поспілкуватися з сестрою, яка у 2002 році відійшла у вічність, і досі зустрічається з племінницею. Автор перечитав і занотував майже сорок листів Олександра Цинкаловського до родини, з яких він відкривається перед читачем ще й як педагог, як інтелігент, як прекрасний сім'янин.

Надзвичайно цікавою є сторінка про взаємостосунки краєзнавця з членами відомих родин округи – Караваєвих, Коровиць-

ких, Бобків. Постає зі сторінок пошукової роботи Олександр Цинкаловський як мужній самовідданий патріот України, якого не зламали ані гоніння, ані небезпека арешту, ані знеславлення його і родини.

П'ятнадцятирічна дослідницька діяльність Олександра Бобака життєпису свого тезки – великого краєзнавця Олександра Миколайовича Цинкаловського – дала вагомі плоди. І нехай Олександр Бобак ще і ще в дискусіях з Наталією Назарівною Грабарчук повертається до кожного рядка, написаного про нього, нехай і надалі по краплині додає до портрета нашого славного земляка щось нове – він для нас вже відкритий і відомий. І цим ми можемо пишатись.

А. ЛІСОВА,
*власний кореспондент газети "Волинь",
член Національної спілки журналістів України.*

“...корінь – у глибинь віків,
а пагін – у безсмертя”

О. Лель

I. “Ні, не турист я в батьківському краю”

1. Київ – “отця обитель, прадідів земля”

Родина Цинкаловських.

Простежмо їхню родинну лінію.

Прабабця Олександра Миколайовича – баронеса фон Вольф (німкеня) – дитяча письменниця, що друкувала свої твори в редакції-друкарні Ситіна (Петербург).

Дід – Микола Цинкаловський походив із знатної дворянської родини (офіцерського роду). Жив і працював у Києві. Освітянин. Викладач словесності у гімназії.

Бабця – сестра милосердя, учасниця російсько-турецької війни. Загинула на Балканах.

Гарні взаємовідносини склалися у Цинкаловських з родиною Жаданівських, які жили теж у Києві. Їх поєднували родинні зв'язки. І коли діти Цинкаловських (Микола, Павло, Марія) залишились сиротами, Жаданівські виховували і вчили їх. Одна з вулиць була названа в честь їхнього сина-революціонера Жадановського. Сьогодні – це вулиця Желянська.

Окремо хочеться сказати про Ходоровича – двоюрідного брата М. Цинкаловського – генерал-губернатора Варшави.

Під час революції генерал Ходорович – начальник Київського військового округу – був прихильником Центральної Ради у Києві, але згодом, не спрацювавшись з її окремими діячами, су-

проводжував білочехів до Праги і після смерті був визнаний національним героєм Чехії. Прах його зберігається в урні у Празькому Національному музеї.

Родина Ходоровичів емігрувала до Канади, а їхні прямі нащадки Тетяна та Сергій жили в Росії. Вони були учасниками створення фонду допомоги політв'язням та їхнім сім'ям у 1975 році або Солженіцинського фонду, в який було вкладено весь гонорар за "Архіпелаг ГУЛАГ".

Учасники фонду відправляли посилки в табори, їздили на заслання, допомагали жінкам і дітям, що перебували у важких умовах. Тетяна Ходорович була розпорядником фонду. Згодом, щоб уникнути ув'язнення, вона змушена була емігрувати. Після від'їзду Тетяни розпорядником фонду став Сергій Ходорович. Його заарештували. У Бутирці зазнав нелюдських катувань. Захворів туберкульозом. Хворим його відправили в Норильськ.

Ось такі були Ходоровичі – герої-подвижники.

Марія Цинкаловська.

Єдина дочка Миколи Цинкаловського Марія (тітка Олександра) все своє життя прожила у Києві. Чоловік її, Філончиков, свого часу закінчив Санкт-Петербурзьку медико-хірургічну академію, був військовим лікарем. Їхні доньки Олександра, Ольга, Людмила і Олена (що рано померла) закінчили інститут шляхетних панянок (благородних дівиць). На Соловках загинула Людмила. Художник Денис Невкритий – чоловік Олександри найстаршої, яка була біологом-науковцем. Цинкаловський відшукав корені козацтва Д. Невкритого. Дочка Ірини – Марина. Олеся і Катерина – діти Марини й адвоката Купришина.

Дочка Марії Ольга вийшла заміж за Рабіновича в Чернівцях. Два сини – Володимир та Юрій – продовжили гілку роду. Згодом пагони тільки множилися: у педагога-музиканта Володимира народилися син Ігор і дочка Євгенія. Обое закінчили консерва-

торію. Закохався в музику й Олег Ігорович. Їх прізвище звучало на фестивалі “Червона рута”. А рід Євгенії продовжив Марек. Юрій Рабинович – вчений-геолог, автор 42-х праць. Науковець побував по роботі у Фінляндії. Журналістом, кандидатом історичних наук стала його дочка Олена.

Павло Цинкаловський.

Трагічно склалась доля киянина Павла Цинкаловського та його сім’ї.

...Осінь 1939 року. До Володимира вступили радянські війська. Вони йшли Луцькою вулицею в довгих шинелях, на головах шапки-будьонівки, на ногах обмотки. Більшість азіати.

Мимоволі пригадуються слова Олександра Блока:

“Да, азиаты мы!

С раскосыми и жадными очами!”

На розі вулиць Луцької та Островецької стояв і споглядав на те, що діялося, Цинкаловський.

Раптом, вибігши з колони, до нього звернулась жінка, одягнута у військову шинелю.

– Не знаєте ли, где тут, во Владимире, живет Николай Николаевич Цынкаловский?

– Чому не знаю. Я і є Микола Миколайович.

Вона з подивом глянула на нього і сказала: “Покажите, где вы живете. Я буду у вас”.

Під вечір вона прийшла, відрекомендувалась: “Военный врач. Дора Ивановна Цынкаловская. Вторая жена Павлуши”.

Дора Іванівна попросила зачинити вікна ставнями, щоб її ніхто не побачив, і плачучи повідала Миколі Миколайовичу та його рідним про трагічну долю брата Павлуші, його дітей та дружини, а також їхньої племінниці Людмили.

Сини-погодки Павла Цинкаловського Федір, Ігор, Леонід (хлопці 13, 14, 15 років) були викинуті більшовиками з третього поверху Кадетського корпусу, в якому вони навчалися, на багнети озвірілого натовпу.

Мати, отримавши від горя психічний розлад, невдовзі померла.

Павло Миколайович згодом одружився вдруге з лікарем Дорою Іванівною.

Недовго тривало їхнє подружнє життя.

Під час Божої служби, яку правив у Київському Володимирському Соборі Павло Цинкаловський, він був заарештований чекістами і засланий на Соловки. Навіть там організував церковний хор.

На Соловках відбувала покарання 18-літня Людмила – двоюрідна сестра Олександра.

Там вони і загинули.

Микола Цинкаловський.

Батько Олександра Микола Миколайович + досить високого рангу чиновник (титулярний радник) – був призначений заступником керуючого акцизним управлінням Волинської губернії. Таким чином, згідно службових обов'язків, він опинився у Володимирі, де познайомився з Христиною Павлівною Нітецькою, а згодом одружився з нею. Вінчання відбулося у Василівській церкві. Жаданівські з Києва та Нітецькі благословили молодих. У Володимирі в невеличкому ошатному будиночку, що знаходився по вулиці Островецькій (нині вулиця 20-го липня), народилося троє синів у Цинкаловських: 5 липня 1896 року – Микола, 9 січня 1898 року – Олександр, 16 листопада 1899 року – Володимир. Всі були хрещені у Василівській церкві.

Подружжя Цинкаловських жило в злагоді, мирі, любові, взаємоповазі. В особі тестя Павла Нітецького М. М. Цинкаловський мав батька-порадника.

2. Родина Нітецьких в “княжому городі”

Дід Олександра по материній лінії Павло Герасимович Нітецький – досить відомий краєзнавець, збирач старожитностей,

патріот за участь у боротьбі проти царату 1863 року був позбавлений титулу дворянина і відповідно маєтку під Луцьком "...и переведен в мещанское сословие" (значилося в документах, які зберігаються в домашньому архіві Н. Н. Грабарчук).

Нітецький користувався повагою у володомирчан. Цікаво, що навіть після позбавлення титулу дворянина жителі Володимира шанобливо називали його "Пан Нітецький".

Дружина Павла Герасимовича самовіддано любила чоловіка та дітей Миколу і Христину. Вона була прекрасною господинею, чудовою бабусею для онуків.

Микола Нітецький працював „начальником участка тяги”, дбав про своїх батьків.

Родина Цинкаловських деякий час жила у Володимирі. Там ще з дитинства у хлопчика Сашка прокинулося прагнення проникнути в таємниці життя предків. Цьому сприяли цікаві розповіді діда Павла про минувшину, про козаччину.

Хлопець вбирив в себе дух козацької вольності. А навкруги – історичні пам'ятки рідного Володимира: загадкове древнє городище, величний Успенський Собор, підземні ходи, Зимне, церкви, зруйновані пізніше війнами, часом, атеїстами.

А поруч – дід Павло, що веде своїх онуків на прогулянку по княжому місту, берегами тихоплинної Луги, Чумацьким шляхом і розповідає про минувшину, про велич Волинсько-Галицького князівства, про чвари між князями.

Легенди, пісні, розповіді володимирчан магічно впливали на хлопця, відкладаючи в його душі бажання тисячами доріг іти в минуле нашого краю.

Зимовими довгими вечорами діти тулилися до бабці і, затаївши подих, слухали розповіді про сміливого захисника бідних – Кармелюка.

3. Ковель – гніздо родинне, незабутнє

У зв'язку з переїздом батьків до Ковеля (Миколу Миколайовича перевели по роботі) Олександр навчається в ковельській

чоловічій прогімназії, а пізніше – в гімназії. Там він потоваришував із сином вчителя І. Яновського Юрієм Яновським. Теплі спогади про свого вчителя проніс Олександр через все своє життя, адже Яновський знайомив своїх учнів з літературною українською мовою та народною творчістю.

Бабця Нітецька, яка, сумуючи за онуками, частенько приїжджала до Ковеля або забирала онуків на деякий час до Володимира, знайомила дітей з Ковельщиною, водила їх на прогулянку у Вербку на могилу князя Андрія Курбського.

На той час сім'я поповнилась дочками (Олена – 15.04.1901, Люба – 15.04.1903, Віра (померла немовлям)) та синами (Олексій – 1908, Борис – 1913).

Старші діти марили героїкою. Хлопці почали готуватись до подорожі, бажаючи повторити великий водяний шлях “Из Варяг во Греки”. Ініціатором, звичайно, був Сашко. Зробили два човни (керував брат Володя), запаслись провіантом, необхідним одягом і речами та й вирушили в дорогу.

Біля млина їх затягло у вир. Мірошник зі своїми людьми врятував хлопців.

Діти читали художню літературу. Мати контролювала, що саме вони читають, забороняла детективи.

О. М. Грабарчук згадувала побут дітей Цинкаловських так:

“Зимовий вечір. Надворі віхола. В дитячій кімнаті тепло та затишно. Яскраво світить спиртова лампа. Ми, діти, сидимо за великим столом, вчимо уроки, читаємо, малюємо. А в спальні бабця вкладає менших спати.”

– Для чого акуратно складати одяг, прибирати іграшки? Адже завтра знову буде день, – говорять вони.

– Тому що вночі прийде ангел-охоронець і йому буде дуже прикро, коли він побачить безладдя.

Саша в сім'ї був правою рукою. Готовність допомогти при-таманна йому протягом всього життя. Досить цікавим був випадок із класним наставником. Коли захворів батько, Сашко виявив готовність піти в аптеку по ліки. Була 10 година вечо-

ра. Гімназиста в пізню пору зустрів класний наставник. Учня строго заборонялось пізніми вечорами вештатись по місту. Вихователь відпровадив хлопця додому, перевіривши, чи той сказав правду.

Олександр був рухливим, життєрадісним, добре вихованим хлопцем. Любив гімназійні бали, танці, слідкував за своєю зовнішністю. Вишуканий в мові, поведінці, одязі, елегантний юнак користувався успіхом.

Любов до пізнання історії рідного краю прищепив своїм вихованцям учитель Щуровський. Олександр Цинкаловський завжди згадував його дуже тепло. За порадами свого вчителя гімназист багато подорожує, оглядає давні пам'ятки культури, що збереглися на Волині: замки, церкви, монастирі, городища. Під час канікул записує перекази, легенди, робить відповідні зарисовки (він добре малював), вчиться співставляти. Наприклад, відвідавши село Харалуги, звернув увагу на те, що там багато ковалів, які в своїх кузнях виготовляють сільськогосподарський реманент.

– Де ви берете залізну руду?

– Та ось вона з-під землі виступає.

І згадався Олександру уривок із „Слова о полку Ігоревім” про зброю русичів – харалужні мечі.

Подорожуючи по Ковельщині, юнак вчиться головного – спілкуванню з людьми. Він глибоко поважає людей праці.

4. Великий рід покинув рідний край

а) Казанський період життя Олександра Миколайовича Цинкаловського

1914 рік – Перша кривава світова війна. У своєму науково-популярному нарисі “Княжий город Володимир” О. Цинкаловський пише так: “Російські козаки силоміць виганяли людей з містечок і сіл Володимирщини, палили, руйнуючи все, що могло принести неприятелеві яку користь. Така доля зустріла й Воло-

димир. За військами виїхали всі уряди і урядовці зі своїми родинами, вчителі, священники і багато міщан. Тисячі фір тягнулися Луцьким трактом на Схід”.

Сім'я Цинкаловських разом з усіма працівниками Волинського акцизного управління евакуйована вглиб Росії, до Тамбова, а Олександра забрав дядько Микола (брат матері), який на той час разом з своєю матір'ю Марією Нітецькою жив у Казані.

Павло Нітецький помер у Володимирі і похований на Ладомирському цвинтарі.

І там, в столиці далекої Татарії, Олександр Цинкаловський закінчив у 1917 році гімназію, вчитись в Казанському університеті йому не довелось.

Казанський період – це туга за Україною, хоч були і світлі сторони: з ним була бабця Нітецька, яка дуже сумувала за останніми внуками: “Як наступить Свят-вечір вийдіть надвір і слідкуйте, коли з'явиться перша зірка, а ми тут будемо її виглядати. Так і побачимось”.

Про цей період свого життя Цинкаловський писав так: “В Казані я відразу здобув приятелів, але помимо того я постійно почувався дуже чужо: чуже середовище, відмінні краєвиди і звичаї. Правда тут було багато переселених українців... а також вояків-українців: холмщаків, подолян, волинян”.

В Олександра була щира юнацька дружба з Сергієм Уліничем – онуком російського композитора Римського-Корсакова.

Чимало цікавих випадків трапилося з гімназистом у цей період. Наприклад, до Казані приїхали українські актори. Сашкові дядько пошив шубу. Кравець по проханню юнака перешив ту шубу на кшталт козацького жупана, і Сашко виступав як статист в українських виставах, танцював гопака та співав українських пісень.

“Восени 1917 року я вирішив виїхати із Казані до Тамбова, щоб звідти разом з родиною виїхати в Україну”, – писав Олександр. На залізницю відпровадив його щирий колега Сергій Улінич.

Товарним потягом, вщент заповненим людьми, голодний і промерзлий по трьох днях Олександр Цинкаловський доїхав до Тамбова, а згодом виїхав до Москви до української амбасади.

Москва–Київ–Звягель – ось такий його маршрут, подоланий з великими труднощами, з небезпекою для життя.

б) Тамбовський період в житті Цинкаловських

Сім'я Цинкаловських була евакуйована до Тамбова.

Живучи в цьому суто російському місті, вона продовжує дотримуватись своїх українських волинських традицій та звичаїв.

Напередодні Різдва Христина Павлівна шукала, де купити куті. Вона зайшла в продовольчий магазин, запитала прикажчика (продавця) про кутю. Той засміявся недоречно і привів свого товариша, другого прикажчика, говорячи: „Бариня пришла. Кутить здесь хочет”.

Настало Різдво. Володя до свята змайстрував зірку з яселками. Зірка оберталася. Діти Цинкаловські, одягнуті у гарні волинські кошушки, ішли до церкви. На подвір'ї храму вони, маючи гарні голоси, колядували. Тамбовчани були вражені. “Сам Господь снизошел к нам”, – говорили вони, стаючи на коліна перед зіркою. Згодом хазяйка квартири поставила зірку в “красний угол” і молилася до неї.

Архієрей, який вийшов з церкви, поблагословив дітей і сказав: “Сразу видно, что вы с Украины”.

Фронт відкочувався на захід. В країні заколоти, громадянська війна, розруха і голод. Голодували Нітецькі, що жили в Казані. Якимсь чудом Христина Павлівна передала туди своїм продукти, на що отримала відповідь від матері: „Це наша святочна їжа, це наше Різдво і Пасха. Прощаюсь з вами, рідні мої, бо відчуваю, що довго не протягну. Поможі вам, Боже, добратись до Володимира. Там наша земля, наша хата”.

5. Дорога додому

Сім'я Цинкаловських прагне повернутись на батьківщину. Це було не просто. Вже й на Тамбовщині панував голод.

Олена, сестра Олександра, пошивши з простирадла мішок, поїхала в село Коржовка міняти речі на хліб. Обміняла чи ні – невідомо. Добрі тамбовські селяни дали їм три великі хлібини, чечевицю, пляшку самогону та інше.

На зворотному шляху біля виходу з вагона стояли так звані заградительные отряды матросів. Вони забирали хліб „для голодающих Москвы и Петрограда”.

– То ж віддайте хоч мішок, – плачучи, благала Олена.

– А ты кто такая?

– Я гімназистка, – пролунала наївна відповідь. – Дома голодні менші брати.

Пошкодували. Забрали лише одну хлібину. Все останнє вона приволікла додому і звалилась у жорсткій гарячці.

Одну хлібину і самогон віз Микола Миколайович до Москви, щоб отримати дозвіл на повернення додому. Отримав дозвіл на себе, дружину і менших дітей.

Повертаючись з Тамбова додому, Цинкаловські деякий час жили в Житомирі, а пізніше у Звягелі, де батько одержав посаду.

Олександр Миколайович згадує про цей час так: “Часто мінялася в Україні влада та фронти. Настав повний хаос, особисті порахунки. Днями і ночами була стрілянина без ніякої мети, а просто для дозвілля. Панував страх. Усі чекали на щось нове. Що робити? Це було головне питання”.

І в цей такий непевний час Цинкаловські свято дотримувались православних звичаїв.

“Великдень. Разом з батьком Олена йде до церкви святити паску. А паска чорна з житньої муки. Церква напівзруйнована. В стіні нерозірваний снаряд. Велично лунає церковний хор. “Христос Воскрес! Воістину Воскрес!” І на душі стає спокійно і радісно.

Для Олександра не було вагання, що робити. У Звягелі він вступив до лав війська УНР. Згодом його направили у школу юнкерів (тобто підстаршин) у Житомирі, а потім – у культурний відділ армії. Молодій українській державі бракувало освічених досвідчених кадрів. Січові стрільці зазнали поразки в боях. Петлюрівський офіцер Олександр Цинкаловський, нехтуючи небезпекою для життя, разом з братом Володимиром переходять радянсько-польський кордон.

II. Хворію тобою, Волине

1. Знову у рідному гнізді

Повернення додому, на Володимирщину, було метою родини Цинкаловських. Вони не забули прощальних слів Марії Нітецької: “Поможи вам, Боже, добратись до Володимира. Там наша земля, наша хата”.

Першими нелегальним шляхом прибули Олександр та Володимир. Хата мала жалюгідний вигляд: зірвана підлога, повибивані шибки, обдерті стіни, розвалена піч. В кутку біля плити валялись порубані ікони. Хлопці взялись за роботу. Як могли відремонтували хату. Свої здібності столяра проявив Володя. Від голоду рятувало село.

Про тих, що поверталися додому, пізніше у своєму нарисі “Княжий город Володимир” Олександр Цинкаловський напише так: “Сухі коростяві коні ледве тягнули вози, поналадувані останками майна “біженців”. А за ними йшли пішки похудлі, жовті та змучені їх господарі та розгубленими очима дивилися, не пізнаючи свого краю. Приїздили на згарища, і як деяка хата, замешкували по кілька родин ув ній. Якщо ж хати не було, копали землянки...”

А тим часом, відбувши прикордонний карантин, до Володимира повернулось подружжя Цинкаловських (Микола і Христина) та їх молодші діти: Олена, Олексій, Борис.

Підходячи до хати, прибулі відчували запах свіжого хліба. Це було не марево. Це був хліб, спечений Сашею у відремонтованій Володею печі. Це був хліб родинного гнізда. Ним зустріли старші брати свою рідню.

Цинкаловські сиділи за столом у своїй хаті, а їхні думки були про Миколу, про його долю, про відірваність від рідного краю.

Згодом покинув батьківську оселю Олександр, а за ним Олена, далі – Олексій. І залишився з батьками Володимир та найменший Борис.

Хоча володимирський магістрат мав велику потребу в освіченому фінансистові, Миколу Миколайовича на службу не прийняли, сказали: “Вчи державну польську мову”. І він вчив, а щоб утримати сім’ю, малював на замовлення людей хрести на цвинтарі.

Через два роки, вивчивши польську мову, Микола Миколайович Цинкаловський вже працював бухгалтером в банку “Земі польскей”. Матеріальний добробут сім’ї покращав. Перше придбання Цинкаловських – радіоприймач фірми “Філіпс” – щоб знати, що робиться у світі. Володимирські знайомі любили приходити вечорами до Цинкаловських на чай і послухати радіо.

2. Миле серцю Надбужжя

Надбужжя гостинно зустріло юнака. Люди мали потребу в учителеві-українцеві, патріотові рідного краю. Маючи гімназійну освіту, Олександр Цинкаловський вчителював у селі Осмиловичі. Не зважаючи на певні труднощі, молодий вчитель успішно працює. Діти та їхні батьки горнуть до нього. Про це він пише так: “Врешті після бур війни і революцій я осів в селі Осмиловичі Володимирського повіту. Згодом здобув довір’я у місцевого населення й в 1922 році я був обраний послом до польського сейму”.

Свої товариські стосунки молодий вчитель шукав між людьми, котрі виділялися, найперше, багатим талантом душі та розумом. Здається, йому пощастило. Завдяки педагогічним здібностям, віддаючи людям відверту доброзичливість, завоював повагу прибужан. Тому завжди він був бажаним гостем і співрозмовником. В такій атмосфері краєзнавча робота дава-

лася легше. Пошукам допомагало старше покоління, зокрема Войтович, в хаті родини якого і була школа. Пізніше, коли готувався матеріал багаторічного доробку, професор через листування із сестрою забажав отримати фото старого Гилька з дружиною як носіїв живого слова.

Олександр Миколайович часто провідував батьків у Володимирі й одночасно активно займався громадською діяльністю. На цей час він був уже не просто вчителем, а ще й успішним краєзнавцем: досліджує побут, фольклор рідної Володимирщини, вивчає стародруки, збирає археологічні знахідки, досліджує села.

Географія населених пунктів, вивчення яких цікавився здібний пошуковець, розширялася не по роках, а по днях. Часто, долаючи 20-кілометровий шлях з родинного гнізда до місця роботи, він знайомився з історією навколишніх сіл. Зокрема, з Низкиничами, хрещатим храмом ренесансного типу – усипальницею Адама Кисіля (про це згадується у церковному календарі за 1970 рік в дописі “Церкви XV–XVIII ст. на Західній Україні” (Варшава, 1969 р., с. 67). За дослідженням Цинкаловського, і в сусідніх Тишковичах у підземеллі церкви похований її будівничий Григорій Черняк. Генеральний обозний козацького війська часів Богдана Хмельницького мав поодаль села маєток до середини ХХ століття – хутір Черняків. Як топонім досі залишився гайок.

На майбутнього археолога, бувало, зачікувалися Будятичі, особливо у родині Бобків. Здружилися, блукаючи закутками саду, сестра Олена і дочка господаря Ліда. Гадаю, не обминав молодий наставник свого побратима січового стрільця Данила Черановського. Саме ті люди мали чим поділитися про минувшину села. Приваблювала і унікальна бібліотека старого вчителя.

А далі дорога вела до Старої Лішні. Гостюючи у сім'ях Гринів, Турчаків, просвітянин Володимирщини знаходив розмову для душі, адже громадською діяльністю він зайнявся надовго.

Не обминув дослідницької праці і стародавній Литовеж, і давньоруський Всеволож. Пізніше дописи про ці містечка побачили

світ. В інституті матеріальної культури в Ленінграді 1941 року була виголошена російськомовна доповідь “Де знаходився княжий город Всеволож”, яка в той час не була надрукована. Рукописна на 16-ти сторінках стаття “Літовиж” у травні 1966 року була вислана до Луцького музею для Історико-географічного словника України. І ще до цього краєзнавець дізнався про літописця села Леона Пучковського. Листувалися. «Добре, на мою думку, робить Пучковський. Збирає старовину в себе і закладає маленький музей. Таку ініціативу варто тільки вітати», – так схвально відгукнувся про пенсіонера-колгоспника в листі до родини Олександр Миколайович. Згодом, правда, зауважив, що Пучковському бракує професійності. Подарувала доля їм і зустріч на березі Бугу. Дослівної розмови після 30 років Леон Каленикович не пам’ятав, але відзначив шляхетність поважного гостя.

Сам Цинкаловський ще в перші роки перебування на землях Прибужжя затоваришував із кречівською родиною дворян Караваєвих. Найміцніше і найдовше тривала їхня дружба особливо із найстаршим паничем Миколою. Років 30 вони були, мов брати. Селяни приймали їх за рідних. Не завадило зустрічатися юнакам і навчання Олександра у Варшавському університеті на факультеті православної теології богослов’я (1925–1929). Тугу розлуки скрашувало листування. Співпрацюючи з Варшавським археологічним музеєм, за рекомендацією професора В. Антоновича, студент виїжджає на Волинь і досліджує археологію краю.

Розпочинає із теренів Надбужжя. Тоді ж з обійстя Караваєвих дослідник вибирає напрямок на пошуки скарбів історії. Вірним помічником і їздовим був Матвій Рудчук. Саме від нього стало відомо про ці давні походи: як на піщаних дюнах біля села Кречів в урочищі Лисячі Нори знаходили пам’ятки доби мезоліту і неоліту, як в урочищі Стависька (колонія Вовчок) досліджувалося Городище, слідом біля Лежниці попадалася культура лійчастого посуду, як на теренах Млиніськ розкопали горшки-цвинтар

трупоспальних поховань (лужицька культура), як розорювали Осмиловський курган. Не обминув, зазвичай, пошуковець таких сіл Побужжя, як Морозовичі, Михалє, Цуцнів, Мовників, Поромів, Бужанка, Жджари. Там здебільшого його приваблювали піщані дюни, де були заховані древні пам'ятки. Поряд з цим збирач історії цікавився старовинними піснями, рідкісними книгами, храмами, їх будівництвом. Бажане фотографував.

З Караваєвими Цинкаловські дружили сім'ями. Сельчани часто гостювали на володимирському обійсті, а брати Микола і Євген там квартирували коли вчилися, працювали у місті, ховалися від "советів".

Пізніше досвідчений археолог вже у поважному віці, гостюючи в родини, відвідував кречівське гніздо Караваєвих. Посумував на могилі друга, поспілкувався з його сестрою Ольгою. А поговорити було про що, адже в юначі літа їхні почуття перепліталися, хоч так і не злилися в єдину любов.

Познайомився з михальчанами Іваном Коровицьким і Гаврилом Штуруком, котрі роком пізніше Олександра стали студентами Варшавського університету. У сім'ї священника Коровицького він був бажаним гостем. Здружилися родинами, які згодом жили в одному місті. Коли Іван перебрався до США, листувалися. З вундеркіндом Штуруком навчалися разом ще у Ковельській чоловічій гімназії. Друзями їх не назвеш, однак товаришували. Пізніше Гаврило Штурук став богослужителем і долею був закинутий в Росію. Отець Гавриїл підготував рукопис Тверської єпархії, дослідив свій родовід до 1710 року.

Чи гадав дослідник, що хлопчак Микола та Михайло, які тоді в Старих Млиниськах допомагали йому розшукувати археологічні знахідки, у далекому майбутньому стануть лауреатами премії імені Агатангела Кримського: Михайло Григорович Киричук за книгу "Волинь – земля українська", Микола Матвійович Корзонюк за низку підготовлених рукописних книг про топоніміку, історію, фольклор краю, за "Словник західноволинських говірок". Допомога для останнього була

й від учителя через листування з кінця 60-х років. Директор Бужанківської школи вів творчу переписку роками, а відповідь доходила із Кракова, вул. Ярача, 3/7.

Відбулося й побачення двох науковців. Місцем зустрічі, зазвичай, стало помешкання сестри. Була й подорож княжим градом. Принагідно сказати, що в садибі Корзонюків зберігаються і листи, і фотографії та книги, вислані колись Олександром Миколайовичем як спадкоємцю, продовжувачу справи життя.

Виконуючи заповіт культурного відділу армії УНР, Цинкаловський займається просвітянською діяльністю. Він користується великим авторитетом у патріотично налаштованої волинської молоді, яка через "Просвіту" шукала знань про історичне минуле України. Кожна людина повинна знати, якого вона роду-племені. Краєзнавець друкувався в журналі "З безодні віків".

Він згадує про цей час так: "Запізнавшись з умовами життя Волині, я в порозумінню з іншими заініціював з'їзд студентства Волині, який відбувся і 1923 році в Луцьку. На тому з'їзді розглядалися справи не тільки самого студентства, а й справи організування "Просвіт", кооперативів, просвітянських і приватних шкіл. Мені особисто з українськими вчителями пощастило тоді зорганізувати кілька шкіл".

1925 рік. Відчуваючи брак знань, Олександр Цинкаловський стає студентом теологічного факультету Варшавського університету. На історичний факультет православних українців не приймали.

Передавши місце праці молодшій сестрі Олені, яку звільнили з роботи, бо не погодилась прийняти католицизм, сказав: "Йди вчителювати в Осмиловичі. Там хороші люди". А сам поїхав до Варшави.

3. Варшавський університет – «*alma mater*» Олександра Цинкаловського

Навчаючись у Варшавському університеті на богословському факультеті (щоб навчатись на історичному факультеті потрібно було стати католиком), він стає співпрацівником місцевого археологічного музею. Молодий співробітник повертався на Волинь з певними завданнями. Рекомендація видатного польського археолога Антоневича тільки прискорювала експедиції. Тут, на Прибужжі, у студента-краєзнавця робота була чи не найпошуковіша, бо руку допомоги простягало багато селян. Він завойовував авторитет чи не в кожному населеному пункті, допомагали друзі по навчанню. Знахідки далекого минулого згодом отримали музеї Львова, Луцька, Варшави. Написані праці про досліджений цвинтар трупоспальних поховань у селі Млиниська, про старе Городище X–XIII ст., Всеволож, замок (терени Литовижа), про знахідки доби мезоліту і неоліту (Кречів, Лежниця), трипільської культури (Бужанка, Ізов). Статті підписувалися псевдо – А. Бужанський, О. Волинець. Тим сказано все, що значив для Олександра Цинкаловського басейн Західного Бугу, де в молоді роки сподобав кручу, з якої далеко виднівся мальовничий краєвид, а поміж зелені луку і голубінню ріки – останки Крилівського замку. А довкола, наче вулики, селянські хатини. Та дороги вели в іншому напрямку...

Наступна пошукова подорож сягнула Волинського Полісся. “Не сколихніть нам диму, паничу. А ви, діти, убаньте пики, не бачите хіба, що до нас панич приїхали”, – здивувало і сколихнуло дослідника, коли він чув подібне.

На Поліссі, у селі Сераховичі, ним було знайдено торгові стоянки купців, човен з бурштином, римськими монетами та зброєю, що свідчить про торгівлю поліщуків з римськими колоніями. У праці “Річка Прип’ять та її заплави” (1960 рік) було достеменно описано, що ця річка праслов’янам була артерією життя. Через роки горе-вчені знехтували доробком, а в “Історії міст і сіл України” тлумачили про це на свій лад. Виходить, історія Полісся з радянської доби починалася?..

На Поліссі дослідник від столітньої бабці почув наспівану легенду про город Небель, який сили небесні пустили під воду. А в глуху ніч з озера доноситься брязкіт мечів та шабель, стогони вояк. Чи не ця розповідь сколихнула гостя до написання оповідання “Вовкулаки” (1933 рік).

А через два роки уродженець Володимира подарував місту цінну науково-краєзнавчу працю “Княжий город Володимир”. Напевно, подумав автор про дідуся Павла Нітецького, який відчинив онуку браму до історичних поривань.

Праця Львівського видавництва висвітлювала історію міста Володимир-Волинського з найдавніших часів до тридцятих років ХХ століття в обсязі 112 сторінок, багато фотоілюстрацій.

Тоді ж там вийшла інша книга Олександра Миколайовича “Волинські деревляні церкви (XVII–XVIII ст.), де подається короткий опис основних зразків церковних будівель.

В університеті володимирцю робили закид щодо українського самостійницького руху. Ось як завуальовано студент писав сестрі Олені: “З огляду на те, що ми стали на тверду позицію, тому в перші часи мені буде тяжко. На компроміс не підемо, і вони цим занепокоєні. Я особисто залишаюсь у Варшаві і буду продовжувати боротьбу” (листівка за 1927 рік. Podwale, 17).

4. Кременець у долі дослідника

Спершу, 1936 року, вже відомий дослідник Цинкаловський створює археологічний відділ при місцевому ліцеї, а під час окупації – очолює музей міста. Південна Волинь стала прихованою картою пошуковцю стародавньої історії. Вишукуються матеріали, пишуться статті. За короткий період (3–4 роки) музей помітно збагатився. У Кременецькому повіті дослідник відшукав 27 середньовічних городищ Волині із 192-х досліджених.

Десь тоді на весь край він об’явив, що волинською землею несли коні бричку з Т. Г. Шевченком (1846 року у Ковельському повіті). Завдяки повідомленню Цинкаловського краєзнавці від-

шукали й родину Миколи Гоголя, яким письменник писав українською.

Митрополит Шептицький. Не раз вони зустрічалися. Допомогавав священнослужитель студентам, які поповнювали архів церкви.

А перед Другою світовою війною Олександра Миколайовича „запросив” археологічний з’їзд Києва, потім – Ленінград. Зустрічався з М. Рильським. І тоді, і згодом, коли керівництво відвідало музей, директор зрозумів: їх цікавило інше... Представники нової влади звернули увагу тільки на заспиртованих плазунів...

Цинкаловський писав: “...на думку прихожан, а навіть церковнослужителів, непотрібні речі (старі хоругви, дерев’яні і залізні над- купольні хрести цікавої роботи, документи, стародруки і рукописні книжки) треба було витягти з-під грубого шару пилуки. Все те «барахло» люди охоче віддавали, а навіть деколи просили, щоб це передати в музей. Протягом багатьох літ я так передав коло 20-ти рукописних книжок з XVI–XVII століть, 300 пам’яток краківського, київського, львівського, почаївського та чернігівського друку”.

Ще раз пересвідчився молодий науковець, що із советами йому не по дорозі. А коли фронт повертався на Захід, до його імені приклеювали ярлик “український буржуазний націоналіст”. Олександр з дружиною Раїсою виїхали до Варшави. (Раїса (Регіна) 10.05.1910 р. н. родом з села Ямпіль з родини Жижкевичів. Після закінчення гімназії працювала кресляркою. Батько Антон Григорович був волосним писарем, бухгалтером, мати – Текля – домогосподарка з Морозовських).

5. Фатальний 1944-й

1944-й рік. Відступаючи, німці виселяли володимирчан за Буг. Тривогою сповнилися серця Цинкаловських – Грабарчуків. Щоб уникнути примусового виселення за кордон, Цинкаловські вирушили пішки в село Пузів до хутора Вірів (нині Зоря), де проживав разом з дружиною Валентиною Корбін їхній син Олексій.

В недобрий час Микола Миколайович Цинкаловський, його дружина Христина Павлівна, сини Володимир та Борис дійшли до Білина.

А в той час Грабарчуки, яких німці везли в обозі за Буг, зупинилися в Грубешеві.

Наближався вечір. Стомлена дорогою та недобрим передчуттям Олена Миколаївна задрімала, пригорнувши до себе донечку... і раптом розпачливий голос Миколи Миколайовича: "Льоля, Льоля, Льоля" (так називав батько свою улюблену доньку), – розірвав тишу. Олена Миколаївна вибігла з хати. Навкруги нікого і нічого. Тільки хуртовина наче плакала, жахаючись скоєного, чого ще не знали Грабарчуки. Тільки Олена наче в півзабутті побачила свічку, яка яскраво засвітилась й з тріском погасла.

Там, на узліссі біля Пузова, польські бандити побачили, як крізь снігову завісу, хитаючись від втоми, наближались чотири постаті: старе подружжя Цинкаловських (74 і 70 років) та їхні два сини. Бандити накинулись на нещасних, зірвали з них одяг і порубали лопатами. Так трагічно загинули батьки та брати Олександра, Олени і Олексія 5 лютого того фатального року.

Микола Миколайович Цинкаловський (1896–1943)

– старший брат Олександра. Прекрасно вчився в Ковельській гімназії, знав мови, захоплювався точними науками (фізика, хімія, математика, астрономія). Дуже любив музику, бездоганно грав на струнних інструментах. На гімназійних балах любив стояти біля оркестрової ями і насолоджуватись звуками музики.

Коли Микола блискуче закінчив гімназію, дядько М. Нітецький забрав його до себе в Казань, де той закінчив фізико-математичний факультет університету.

Жовтневий заколот перервав шлях молодого науковця. Микола Цинкаловський став колчаківським офіцером. Після розгрому Колчака прагнув зустрітись з родиною та разом поверну-

тись на Волинь. Однак не так сталося, як бажалося. Він прибув у Звягель, коли батько отримав дозвіл на виїзд лише молодших дітей. Таким чином Микола опинився за кордоном. Молодша сестра Олена порадила братові бути вчителем-репетитором у тих учнів, яких раніше вчила вона. Особливо шкода їй було покидати надзвичайно талановитого учня – хлопця-каліку, що міг пересуватись лише на візку. За харчування Микола погодився вчити юнака. У вільний від роботи час вчитель розчищав засмічену площу і згодом посадив на ній фруктовий сад.

Трапилось непередбачене: увірвавшись в дім, чекісти заарештували учня-каліку і кинули його за ґрати. Ця картина болюче вразила Миколу. Не маючи можливості повернутись на Волинь, він покинув Звягель і подався на Схід, в Луганськ, де викладав у старших класах фізику і математику. Колеги та учні називали його “ходячою енциклопедією”.

В Луганську М. Цинкаловський одружився з Тетяною Юрївною Дембновецькою. Народилась у них донька Світлана. У 1939 році він налагодив зв'язки з Цинкаловськими, що жили у Володимирі, мріяв зустрітись. Коли в 1941 році розпочалась війна, пішов на фронт. Мужність, знання математики сприяли його кар'єрі в артилерійських військах. При відступі радянських військ Микола Цинкаловський, щоб відвідати дружину і доньку в Луганську, самовільно залишив військову частину і, повернувшись через годину на своє місце, був розжалуваний у рядові. Однак за сміливість, вміння орієнтуватись, мужність, проявлені в боях, знову отримав звання офіцера.

Під час боїв в селі Балки Запорізької області Микола Цинкаловський був тяжко поранений, рятуючи від ворога секретні документи. Промучившись добу, в агонії згадуючи рідних, помер. Похований на шкільному подвір'ї в селі Балки. Учні доглядають могилу ветерана.

Дружина працювала інспектором в Міністерстві освіти УРСР. Донька, Світлана Миколаївна Цинкаловська, захистивши кандидатську дисертацію з біології, працювала в Київському НДІ.

Внук Владислав після передчасної смерті бабці і матері, залишившись самотнім, не знайшов належного місця в житті.

Володимир Миколайович Цинкаловський (1899–1944 рр.)

– брат Олександра. Хворобливий з дитячих років. Погано вчився в гімназії, проте мав нахил ще змалку до столярних робіт. Його не цікавили ні іграшки, ні книги. Просив домашніх купувати столярні інструменти.

Батько забрав Володю з гімназії, не дивлячись на протест директора, і віддав до реального училища. Там Володимир знайшов себе. Згодом він став столяром – червонодеревником.

Під час громадянської війни деякий час перебував у червоногвардійському загоні разом з Миколою Островським, доки владна, наполеглива мати не забрала його звідти.

Володя тримався родини. Він був неодружений. Допомагав рідним грошми, які отримував за “столярку”.

Пройшло багато років. Мученицькою смертю разом з братом Борисом та батьками загинув Володимир, а витвори його рук ще і досі тішать людей.

Якось згадувала його дев'яностолітня бабуся, сприйнявши меморіальну дошку, присвячену брату Олександрю, за таку, що належить Володимирю: “Восторжествувала справедливість. Він для церкви нашого села зробив іконостас”.

Борис Миколайович Цинкаловський (1913–1944)

– наймолодший брат Олександра. Разом з батьками жив у Володимирі. Закінчив так звану повшехну школу. Працював дрібним службовцем, а пізніше – різноробочим.

Прийнявши католицизм, чим були незадоволені батьки, одружився з полькою Броніславою Ковалевською – медсестрою Володимирської лікарні. Шлюб був вдалим. Навіть у військове лихоліття подружжя було щасливим. Однак, захворівши тубер-

кульозом, Броніслава померла. Щоб не завдавати собі нових страждань, дивлячись на спорожнілу домівку, Борис перейшов жити до батьків.

5 лютого 1944 року разом з батьками та старшим братом Володимиром був закатований (порубаний лопатами) польськими бандитами, які по-звірячому знищували українське населення. Трапилась ця трагедія поблизу села Білина.

Олексій Миколайович Цинкаловський (1908–1974)

– передостанній син подружжя Цинкаловських, молодший брат Олександра. Змалку кмітливий, життєрадісний, здібний, любив природу, мав чудовий голос (тенор), любив музику, грав на струнних інструментах. Вчився Олексій у Свіслочівському педагогічному лицейі (Білорусія).

Він одружився з Валентиною (Тіною) Володимирівною Корбін, яка походила із знатного, але зубожілого дворянства. Жили вони на хуторі Верів поодаль Володимира, займалися сільським господарством, бджільництвом. Дозвілля, хоч його було небагато, Олексій віддавав книгам і музиці. Він був ерудованою, інтелігентною людиною.

Цинкаловські мали доньку Марію, яка померла ще немовлям. Подружжя підтримувало дружні зв'язки з Караваєвими, Коровицькими, Герштанськими, Березовськими та іншими.

В лютому 1944 року Олексій Миколайович з дружиною покинули свою домівку і в чому були (він навіть не встиг взяти шапку) втекли від польських банд. Опинилися в Стенжаричах, де від родини Костюків дізналися про криваву розправу бандитів над батьками та братами, котрі йшли до них, щоб перебути військове лихоліття.

Із Стенжарич прийшли до Володимира і поселилися в хаті покійного брата Бориса (поруч садиби Грабарчуків).

Якось, щоб дізнатися про долю своєї матері, Валентина подалася в Пузів. Дорогу до покійної показав пес, що вив на місці

закопаної. Тут на полі Валентину обстріляли бандити розривними кулями. Її, лежачу, стікаючу кров'ю, врятували односельці. Пізніше, вже у Володимирі, потерпілій ампутували руку по передпліччя.

Згодом Олексія забрали в армію. А повернувшись, солдат взяв на свої плечі турботи про жінку, про те невеличке господарство, яке вони запровадили у Тініній садибі по вулиці Спортовій. Їх будинок потопає у квітах. З радістю чекає Олексій приїзду Олександра з Польщі.

Олексій Цинкаловський працював у Нововолинську на шахті. Будучи фізично дужим, здоровим, він під час аварії, ризикуючи життям, врятував своїх товаришів, а сам зазнав травми, після якої похитнулося його здоров'я. Останнім місцем роботи Олексія Миколайовича була володимирська швейна фабрика, де сторожував. Його прах лежить на старому міському цвинтарі.

6. Сестра Олена – берегиня роду

Цинкаловська-Грабарчук Олена Миколаївна народилася в квітні 1901 року. Вона була не лише молодшою улюбленою сестрою Олександра, а й вірним другом, порадником, найближчою йому людиною. Нелегка доля склалася у неї, але навіть тяжка хвороба не зламала волі цієї мужньої жінки.

Ще живучи у Володимирі, познайомилась з Назаром Грабарчуком. Згодом вони одружилися. Вінчалися у селі Будятичідесь в 1928 році.

Назар Васильович Грабарчук народився в 1897 році в с. Хмелівка Волинської області в сім'ї хлібороба. Мати – з родини Гранатів.

Деякий час жив у Києві. Там і вчився, а згодом працював писарем у суді.

Революційна романтика спочатку захопила юнака, та, зрозумівши і побачивши суть жовтневого заколоту і громадянської війни, вирішив повернутися додому, на Володимирщину.

Поховавши у Києві матір, Назар Васильович нелегально, з небезпекою для життя, перетнув кордон і ... опинився в Хмельівці, де був небажаним: мачуха боялася, що пасинок посягатиме на земельний спадок.

Грабарчук подався до Володимира, де влаштувався на роботу секретарем в адвокатську контору Сапригіна (з адвокатом Сапригіним він працював ще раніше в Білій Церкві).

А згодом життя в "княжому місті": сім'я, діти, будівництво будиночка, праця. По можливості допомагав Олександрю Цинкаловському, який навчався у Варшаві.

Під час німецької окупації працював секретарем міської управи.

20 липня 1944 року Н. В. Грабарчук був заарештований органами НКВД, які, назвавши його "ворогом народу", пригадавши просвітянську діяльність і працю в міській управі, засудили по ст. 54.

Пройшовши всі муки пекла, Назар Грабарчук був позбавлений волі на 10 років, став каторжанином на естонських каменоломнях.

В радянський період Олена Миколаївна вчителювала у Володимирі в школах № 4, № 1, та незабаром була звільнена як жінка «ворога народу». Володимирчани часто-густо бачили її під тюрмою з передачею для чоловіка. Вже пізніше згадували в родині її "подорож" до заарештованого чоловіка в с. Долина. З душевним і фізичним болем долала такі довгі кілометри. Побачення з чоловіком відбулось, передача передана, чекав зворотній довгий шлях. Знесилена вона припленталась у с. Мишів, до садиби Чаплінів – старих друзів Олександра та Олени. Господар тепло і привітно зустрів Олену Миколаївну, нагодував, велів відпочивати, а згодом вона прийшла до Володимира, де з тривогою її очікувала донька Наталя.

Пройшов деякий час, наступило так зване "потепління".

В Луцьку Олена Миколаївна працювала касиром у редакції газети «Радянська Волинь». Але педагогічна діяльність наче магнітом притягувала до себе. Звернулась в об'їздно, і її направили

на вчителювання в Локачинський район. Після довгих митарств, зумовлених арештом батька, донька Наталя вчилася в Луцькому педагогічному інституті.

У 1954 році повернувся з каторги Н. В. Грабарчук хворий, ослаблений. Займався городництвом і квітникарством.

Олена Миколаївна вчила доньку, допомагала чоловікові, вийшовши на пенсію повернулася додому. А далі пішли світлі сторінки її життя: народження внука (в честь брата просить назвати Олександром), приїзд Олександра Миколайовича з Польщі, їхні сумісні відвідини київських родичів, поїздка в гості до брата і т. ін.

Весна 1983 року принесла в її сім'ю тугу, що ятрила душу жінки до кінця життя: 23 березня помирає чоловік Назарій. Похований на Ладомирському цвинтарі біля спорудженого за його ініціативою пам'ятника "Поляглим борцям за волю України. 1919, 1920, 1939, 1941".

19 квітня відійшов у вічність брат Олександр. Обірвалися ангельські крила, тільки тепло серця іще жевріло для доньки і її сім'ї.

Після тривалої хвороби – 26 лютого 1997 року померла берегиня роду. Спочиває на старому цвинтарі поруч з братом Олексієм.

7. Місто-музей Краків

Здійснилось бажане: племінниця пана Цинкаловського Наталя разом зі своїм 11-літнім сином Сашею отримала дозвіл на поїздку в Краків до дяді Олександра.

Їх радо зустрічали. Цинкаловські жили в центрі міста по вул. Ярача. Вітальня була упорядкована в українському стилі. На стіні образ Божої Матері, прикрашений рушником волинської вишивки. Цю ікону – подарунок сестри з батьківської хати – на свій страх і ризик привіз пан Олександр з міста Володимира.

Цинкаловські водили своїх дорогих гостей в музеї, галереї, на художні виставки. Прибулі відвідали кремль Вавель. Незабутнє враження справив Краків, справжнє місто-музей.

Вразив такий епізод. В той час, коли гості разом з паном Олександром сиділи на лавці в парку і захоплено дивились на витвір зодчого мистецтва – капличку з гонтовою, на жаль де-не-де пошкодженою покрівлею, що сягала до самого низу, повз проходила галаслива юрба хлопців-підлітків. Вони штовхались, голосно сміялись і, підійшовши до каплиці, почали щось шукати в траві. Знайшовши гонтові дощечки, які повипадали з покрівлі, хлопці полагодили дах, подивились зі сторони на свою успішну роботу і задоволені пішли далі.

З усього видно, як жителі Кракова трепетно ставляться до свого міста, до його святинь.

Під час перебування володимирчан у Кракові до Олександра Миколайовича приїжджали гості з США, Канади і Лондона. Про мету свого приїзду в Краків канадці говорили так: „Ми приїхали сюди, щоб відвідати пана Олександра, побувати в антикварних магазинах, оглянути замок-красень “Вавель”.

Цинкаловські пригощали заморських гостей стравами української кухні, що дуже смакувало прибулим.

Швидко промайнув час. Перебування в Кракові залишило по собі приємний спогад.

Сестра Олена їздила в гості до брата в Краків. Турботою, увагою оточили Цинкаловські Льолю (так називали її домашні), робили подарунки, запрошували до себе спільних знайомих. У брата вона зустрілась з гуцулкою Ганкою, чоловік якої (відомий талановитий художник), не витримавши кадебістських тортур, покінчив з собою.

Запам'яталася Олені Миколаївні зустріч з тіткою Антосею (двоюрідною сестрою матері Христини Павлівни), яка з родиною переїхала з міста в село, і там вони займалися сільським господарством.

Цинкаловські побували і у них в гостях, де Олені Миколаївні дуже сподобалося спокійне, урівноважене, у злагоді з природою, життя далеких родичів.

Живучи в Кракові, подружжя Цинкаловських неодноразово отримувало запрошення від Валентини Ходорович (по чоловікові

Западська) переїхати на постійне проживання до Канади, на що Олександр Цинкаловський відповів: “Там мені буде все чужо... А тут я ближче до Волині”.

Валентина Ходорович підтримувала тісний зв'язок з Олександром Миколайовичем, допомагала подружжю Цинкаловських матеріально.

Вдруге племінниця Цинкаловського приїжджала до дяді Саші вже сама. Олександр Миколайович був хворий. Він ділився з Наталею своїми тривогами, сумом за Волиню, спогадами про рідних, про друзів, долею своєї “лебединої пісні” – словником “Стара Волинь і Волинське Полісся”.

Добре доглядала свого чоловіка його дружина пані Регіна. Намагалась не показувати своєї розпачі, викликаної його станом здоров'я.

На все життя запам'ятала пані Наталя своє прощання з дядьком Олександром. Хоч Олександр Миколайовичу було дуже важко, але він встав з постелі, щоб відпровадити на вокзал свою племінницю.

“Прощай! Ми вже більше ніколи не побачимось. Бережи батьків. Рости сина. Шануй себе”.

Вона дивилась крізь вагонне вікно на цю незахищену, похилу за віком подружню пару, і серце стискалося від нестерпного болю.

8. А його цвіту по всьому світу

Усе своє довге життя Олександр Цинкаловський прагнув до спілкування. Він не замикався у собі навіть у важкі скрутні періоди життя. Люди, а особливо однодумці, не давали йому розчинятися в небутті, а живили відомого археолога спілкуванням “воочію” чи листуванням. Та більше отримували від професора вони самі. А центром живлення була адреса: Polska, Krakow, ul. Wakasza, m.7. Сюди приходили друзі-соратники, доходили їх листи, а звідси – відповіді. Окрім польських адресатів, були науковці зі Львова, Волині, Києва, Ленінграда, з країн Європи та Північної Америки.

Листувалася і не раз приїжджала Лариса Крушельницька, співробітниця Львівського Національного музею, яка збагатила культурний заклад багатьма працями О. М. Цинкаловського.

Віч-на-віч мали побачення у Луцьку Володимир Пясецький, відомий дослідник, і професор Цинкаловський.

Неоціненні поради отримав від старшого соратника Григорій Гуртовий, листуючись із видатним істориком-архівістом (з 1973 року). Таким чином збагачувався Торчинський музей

Охоче ішли з ним на побачення просвітяни Волині, серед них Антон Іванович Коновалюк з Білостока, Анатолій Павлович Кревський з Торчина. Дорогою його серцю була володимирська "Просвіта", до якої був причетний іще з двадцятих років. З багатьма її членами спілкувався, робив єдину справу.

Майже 15 років, до самої смерті вченого, листувався з ним вчитель села Бужанка М. М. Корзонюк. Їх єднало спільне вболівання за минуле рідної України. На подвір'ї сестри Олени Миколаївни відбулася їхня зустріч перед тим, як професор віз працю всього свого життя до Києва. Тоді до досвідчених краєзнавців приєднався і директор місцевого історичного музею Петро Заклекта. Літньої погожої днини вони здійснили майже чотиригодинну екскурсію по місту. Здивувала молодого краєзнавця чиста рідна мова, що лилася з уст археолога-забужанина. Приналежно слід сказати, що нарешті в 2005 році збулася порада Цинкаловського – організувати історико-археологічний заповідник.

Стежки-дороги перехрещувалися з багатьма родинами, сім'ями, людьми, що потім міцно влилися у краєзнавство Волині.

Авжеж, багатьом Олександр Миколайович допомагав і охоче при нагоді це робив, але й сам прагнув допомоги, хоч і професор. Такою бажаною людиною йому став професор Кембріджського університету Франк Сисин. На нього, як на Бога, поклався уже дещо розчарований старенький дослідник. І не прогадав...

9. Спадок з архіву племінниці

Немала спадщина листів, листівок від Олександра Цинкаловського у Грабарчуків – на належному місці. Тут ретельно зберігають витвори душі, що адресувалися сестрі Льолі (так мило називав свою улюблену Олену). Їхнє листування тривало майже шість десятиліть (саме на стільки років чужа земля прихистила волинського генія). Три десятки відгуків Цинкаловських дотепер гріють серце Наталії Назарівни, котра береже спадщину на вулиці 20 липня (в минулому Островецькій).

Ось три листи-листівки, які Сашко писав, будучи студентом. Разом зі сердечними вітаннями він повідомляє родині про перші труднощі у навчальному закладі, просить матеріальної допомоги. Пише, що думає “приїхати в Осмиловичі і готуватися до осінніх екзаменів”. “Хотів би, щоб і Льоля жила у Варшаві”. А зворотна адреса: w. Podwale, 17 (з листів 1927 року).

Вже 1958 року краків'янин пише, що до пенсії йому 5 літ, що в липні планує приїхати на розкопки до Володимира. Гадав, що через рік вийде його двотомник. Передає привіт від Турчаків, Соболевських. Пише, що Іван Коровицький сповістив про смерть сестри Нати від раку шлунку. Вона була душевною, приємною і доброю. Її донька мешкала біля Балтійського моря. “Сумно за рідним краєм, бо тут нема з ким словом обмінятися”. Через півтора місяця О. Цинкаловський сповіщає, що вийшов з лікарні і з нетерпінням чекає запрошення від інституту УАН. Згодом він пише, що приїзд відкладається, бо не отримав гонорару за останню наукову працю, що хвора Рая просить рідних в Кременці не повідомляти. Будучи хворим, Цинкаловський важко сприйняв смерть Миколи Караваєва – сердечного приятеля доброї душі, що у будь-який час знаходив для товариша потрібну гостинність. Просив Льолю передати його сестрі Олі співчуття. Дядько вітає Талю з одруженням (8.03.1959 р.).

Пишучи лист 19.09.1959 року, після повернення з України, він передає подяку від дружини за подарунки. Приїхати сама не змогла, бо читала лекції. Сказав, що диякону Ковальському зробив

фотографії, що наступного року знову планує зустрітися з ріднею. В листі за 27.XII. 1960 року Цинкаловський дає дані свого народження і виявляється, що за новим стилем – це 22 січня 1898 року. Дядько турбується про племінницю, яка працює не в місті. (Він посприяв працевлаштуванню сестриній дочці у Володимирі). Ділиться спогадами про перший слав'янський конгрес археологів. Запрошує Талю до себе. Передає вітання Войтовичу Іллі Савичу і просить фото їхньої сім'ї для публікації. Мав мову у Варшаві про охорону пам'яток Володимир-Волинського (1965 рік).

Влітку 1966 року Цинкаловські відпочивали на Сяні. Цікавиться старими печатками – має вже 10 штук. Робить запити до Києва, щоб ті провели розкопки на городищі біля Литовежа, де хранителем історії села є Леон Пучковський. Просить сестру від його імені передати 5 рублів у фонд охорони пам'ятників УРСР. Згадує Луцький музей і шле вітання Н. П. (Річинській – одній із засновниць “Союзу українок”). Запланував побувати у Холмі, де у підземеллі знаходяться тлінні останки князя Данила, його онука Юрія. Мріє про Закарпатську Україну, де ні разу не був.

Олександр Миколайович посилав часті вісточки і в 70-х роках володимирцям із вулиці 20 липня. Писав, приїздив, зустрічав у Кракові. Подружжя відвідало Дрезден, відому на весь світ художню галерею. Літньої пори любив мандрувати по гористій місцевості. Фактично, ціле десятиліття із сім'єю сестри листувався Олександр Миколайович сам, а в останні роки, коли професор захворів, його замінила дружина Регіна. Так згодом закінчилося листування Краківського і Володимирського адресатів.

10. “Стара Волинь і Волинське Полісся” – лебедина пісня волинянина

Такою складною, як життя автора, було непростя доля його словника.

Внаслідок 30-літньої подвижницької праці, пройшовши пішки усі глухі закутки нашого краю, Цинкаловський описав 1442 населених пункти.

У статті “Втрачені скарби” (“Український православний календар») Олександр Миколайович пише: “Майже в кожній церкві в закурених комірках і шафах, в ризницях, на дзвіницях і церковних городищах можна було знайти старі хоругви... документи, стародруки і рукописні книжки”.

Досліджуючи архіви старих церков, науковець робив знімки (лише для словника – 500), проводив розкопки, описував ікони і т. ін.

Таким чином на основі своїх досліджень Олександр Цинкаловський збирав матеріал до історико-географічно-економічного словника Волині і Волинського Полісся.

1 серпня – 2 жовтня 1944 р. Варшавське повстання. У місті голод. Останнє, що з’їло подружжя – крем для світлого взуття. Тримаючись від голоду за стіни, Цинкаловські ледве встигли вийти із палаючої кам’яниці. І ніс в руках Олександр Миколайович невелику валізку не з парою чистої білизни, не з необхідними речами, а з матеріалами до свого словника.

“Одна третина моїх праць пішла з димом, спалена приватна бібліотека, архів, археологічні збірники”, – згадував пізніше він.

Тим часом у Володимир до сестри Олени дійшла страшна звістка: “Загинув улюблений брат під час Варшавського повстання”.

І відправляла Олена Миколаївна по убієнному панахиду. З невимовною тугою вслухалась у слова: “Со святыми упокой... Вечная память...”

А Олександр живий і вже почав пошуки втраченого. Згодом Цинкаловський повідомив сестру про те, що лихоліття 1944 року примусило патріота України на деякий час податися далі на захід від кордонів України. Щоб вижити довелося відкласти “на потім” наукову діяльність і працювати фізично. Лише в 1952 році Цинкаловський повернувся до краєзнавства і присвятив свої знання та сили археології та публіцистиці. Обіймав посаду секретаря Польського археологічного товариства, працював в інституті археології.

На основі копій своїх праць в університетах Європи вчений відтворив те, що пізніше увійшло в двотомник.

Пройшло чимало років важкої й одночасно плідної праці вченого над словником, який на той час директорував у магазині “Книга”.

Пробував себе Олександр Миколайович як прозаїк – написав оповідання “Вовкулаки” і п’єсу “Лісова казка”, яку ставили театри Львова.

В листах на Волинь він пише: “Хочу якнайшвидше закінчити свій словник. Тільки тепер для мене стало зрозуміло, що я взяв на себе завеликий тягар, який би міг виконати колектив наукових працівників. Але вже пізно і видно вже берег, до якого мушу допливти”.

1968 рік. Книга книг Волині – краєзнавчий словник від найдавніших часів до 1914 року – була готова до друку з 6 фоліантів по 300 сторінок.

Цинкаловський пише: “Добре, що проведіння дало мені змогу закінчити многостраждальний історико-географічний словник, з якого усі і вся можуть довідатись, як формувалася тоді наша думка, не дивлячись на безупинні війни і знущання”. Мрія вченого – надрукувати словник на Україні.

Почалося нове “ходіння по муках”.

В 1969 році Олександр Миколайович привіз свою працю до Києва в Академію Наук. “Скільки було радості і захоплення в його словах, – згадував краєзнавець Корзонюк, – коли він здав свою працю до друку. Начальство веліло чекати”.

Довгих шість років чекав, майже щороку приїжджаючи на Волинь, а звідти – нелегально в столицю. Справа не зрушувалась з місця. В листах до друзів і сестри писав: “Мабуть, чекають, поки я помру”.

Від пережитого, перечуленого стан здоров’я Цинкаловського значно погіршувався. Приїхавши востаннє до Володимира, він вирішив поїхати до Києва і забрати свою працю.

Сестра – щира, вірна подруга – завжди супроводжувала свого брата.

І ось вони обоє (а було їм за 70) з останньою надією поїхали до Києва. Розчарований автор забирає свою працю, що лежала на полиці під шаром пилу, у Краків.

Переживання, хвороба нагадували, що свічка дослідника згасає.

Тоді за справу взялися вчені друзі з діаспори. Так, Максим Бойко домовився з п. Іваном Довгалем – уповноваженим товариства “Волинь” в Торонто – щодо зібрання коштів на виготовлення ілюстрацій. Професор Кембріджського університету Франк Сисин забрав працю Цинкаловського за океан і передав в Інститут дослідів Волині у Вінніпег.

У зв’язку з тим, що помирає І. Довгаль, який обіцяв дати половину коштів на друк, видання словника дещо затримується.

19.04.1983 року помирає О. Цинкаловський – патріарх Волинського краєзнавства, так і не дочекавшись побачити друкованою свою працю.

Похований у спорудженій за життя гробниці у Варшаві на Вольському православному цвинтарі. Поруч спочиває і дружина Регіна.

Ще в листі до сестри Олени 10 жовтня 1974 року Олександр Миколайович писав: “...а у самому Кракові не маємо місця спочинку для православних. Змусили підготувати собі могилу-катакомби. Коштувало нас це немало грошей, клопотів, виїздів до Варшави, де закупили ми на Вольському православному цвинтарі спільне місце. Хочемо бути поховані серед своїх друзів, знайомих і одновірців”.

* * *

1984 рік. У Вінніпезі виходить з друку 1-й том краєзнавчого словника проф. О. М. Цинкаловського “Стара Волинь і Волинське Полісся”. А через два роки виходить з друку 2-й том. Редактори видання: М. Подворняк і академік Ф. Ф. Онуфрійчук. Обкладинка Марійки Сокульської. М. Бойком було впорядкова-

но 120 праць науковця. Біографічну довідку про автора написав Володимир Шиприкевич.

На жаль, цих книг майже немає на Волині. А вони ж повинні бути настільними для істориків, молодих краєзнавців, просто для зацікавлених людей. Маючи за приклад О. М. Цинкаловського, можливо, краще, натхненніше запрацювало б краєзнавство Волині. Магніт Цинкаловського притягує. І цим все сказано.

Життєва діяльність професора Цинкаловського

1925–1929 – навчання у Варшавському університеті.

1928 – слухач вищої школи політехнічних наук; як співробітник Археологічного музею направляється на Волинь на пошукові роботи (рекомендація відомого археолога В. Антоновича).

1935 – видана монограма “Княжий город Володимир”.

1936–1939 – вчителює на Кременеччині, а згодом стає директором місцевого музею.

1941 – рукописна доповідь “Де знаходився княжий город Всеволож” (Ленінград).

1943 – повернення до Варшави, очолює Волинський відділ при державному Археологічному музеї.

1952 – секретар Польського Археологічного Товариства.

1961 – “Матеріали до праісторії Волині і Волинського Полісся” (Варшава). ☞

1969 – видання “Церкви XV–XVIII ст. на Західній Україні” (Варшава).

1968–1974 – підготовлено словник «Стара Волинь і Волинське Полісся», праця пролежала в Києві.

1975 – Книга “Старовинні пам’ятки Волині. Бібліографія наукових праць ювілята, 1930–1973” (Упорядник М. Бойко) (Торонто).

1984–1986 – випуск словника “Стара Волинь і Волинське Полісся” (Вінніпег).

III. Неопалима купина

1. Остання розмова з Оленою Миколаївною

Дякуючи долі, мені пощастило зустрітися з Оленою Миколаївною Грабарчук – берегинею роду Цинкаловських. Прийшовши на вулицю 20 липня, 7, я побачив невеликий будинок, що потопає у квітах. На лавці в садку сиділа не за віком струнка, тендітна старенька жінка. Її обличчя покривали глибокі зморшки. Голубі, вже вицвілі від сліз та віку очі, лагідно дивилися на світ. Це була Олена Миколаївна – рідна сестра Олександра Миколайовича, науковим доробком якого я зацікавився як краєзнавець. На моє запитання, як вона себе почуває, відповіла: “Добре. Вже все у минулому. Але, на жаль, час не загоює рани. Згадуються війни, голод, розруха, втрати дорогих серцю людей. Перед очима стоять замордовані батьки, брати. Немає могил, на які принесла б квіти. Болить серце за брата Олександра, за його нелегку лелечу долю”.

– Як склалося Ваше життя після арешту Назарія Васильовича?

– Звільнили з роботи, пояснивши, що “не может советская учительница стоять перед тюрьмой с передачей политзаключенному”. Я ж не зреклася чоловіка.

– А тоді був Луцьк. Як вам там жилося?

– Щоб уникнути вивозів, виїхала з донькою до Луцька, де ми жили нелегально, без прописки, без хлібних продуктових карток. Не жили, а існували. Тяжко хворіла, і тоді вся ноша нашого нелегкого життя-буття падала на плечі 13–14-літньої доньки.

– Що ви, шановна Олено Миколаївно, заповідаєте своїй дочці?

– Ми, старі, відходимо в минуле, у вічність. Тож прошу Наталю не забувати, якого вона роду-племені, бути гідною своїх предків, шанувати свій родовід, бо він цього вартий.

Зробивши фотознімок на пам'ять, я подякував “останній з могікан” за цю коротку бесіду, подумав, яку важку ношу, який великий хрест пронесла страдницьким життєвим шляхом ця 90-літня мужня жінка! Вона самовіддано любила своїх рідних і просила їх простити за те, що живе без них.

На прощання Берегиня роду додала: “Скоро я побачусь із своїми дорогими серцю людьми. Упродовж всього свого життя я свято зберігала пам'ять про них, зберігала рідну садибу Нітецьких – Цинкаловських, де пройшло наше щасливе дитинство.

Я забуваю, що було сьогодні або вчора, але прекрасно пам'ятаю, як ми, діти, приїжджали з Ковеля до Володимира на свято Петра і Павла, як вітали з Днем янгола свого дідуся Павла: читали йому складені нами вірші, дарували малюнки, змайстровані Володею вироби з дерева, співали пісень. Розчулений дідусь водив дітвору по хаті, по садку і наче маг-чарівник діставав з потаємних куточків бажані подарунки для улюблених онуків.

Нехай проходять роки, змінюється життя, а молоде пагіння роду Нітецьких – Цинкаловських – Грабарчуків, де б воно не було, хай пам'ятає в часи життєвих гараздів і негараздів слова Марії Нітецької, слова Олександра Цинкаловського: “Волинь. Додому. Там наша хата, наша земля”.

2. Молоде пагіння

Сиротина роду

*За тридев'ять земель, в царство бід,
Галасуючи, чайка летіла, –
Уклякнути, припасти до тіла,
Котре грудьми ростила у світ.*

*То камінням жбурляє у вись,
То додолу кида бідолаху...
...Скільки того не цвіту, а праху
Порозсіялось межами скрізь.
Роде красний, чи проклятий мо'
Коли пісня із вічної туги.
За гріхи, за духовні недуги
До кончини ми хрест несемо.
Їй одній – аж за сім поколінь...
Перекошує ноша, а треба,
Щоби там, на околицях неба,
Загубилась дволикості тінь.*

Олександр ЛЕЛЬ

Не пощастило подружжю Цинкаловських мати своїх дітей. Близькою, рідною для Олександра Миколайовича була його племінниця, донька Олени Миколаївни Наталя.

Сьогодні це похилого віку жінка – Наталія Назарівна Грабарчук, яка пройшла свій нелегкий життєвий шлях: затьмарене війною дитинство, арешт батька, жахлива смерть близьких (дідуся, бабці, дядьків), втеча від вивозу, напівголодне існування, відрахування з Львівського медінституту, невдале заміжжя, тяжка праця, смерть батьків і найстрашніше – смерть єдиного сина – випускника Ленінградської військово-медичної академії. Такий далеко неповний перелік “ходіння по муках” племінниці Олександра Миколайовича.

Я не ставлю собі за мету дати життєпис чи не останньої гілки родоводу Цинкаловських. Ні. Є ще молоді пагінці Сергій і Назар-Роберт, правнуки вченого (по сестринській лінії), внуки Наталії Назарівни, діти покійного сина. Живуть вони в далекій Німеччині (м. Аахен), вчать в класичній гімназії. Невістка Тамара працює лікарем. Вона виховує двох своїх синів у праці, в світлій пам'яті про батька, в пошані до родоводу Цинкаловських. Внуки відвідують бабцю, тішать своїми успіхами, люблять слухати її спогади про минуле.

І ллється тиха розповідь пані Наталії.

“Осінь. 1945 рік. Відійшов у минуле травень, що приніс сльози радості і печалі. А десь в душі жевріла надія: можливо, в честь Перемоги відпустять на волю політв’язнів.

Марні надії, марні сподівання. Тато залишився за ґратами, замість звільнення – лист: “Знаходжусь в ув’язненні в Київському Арсеналі”.

На слізне прохання відпустити мене до Києва з нашим хорошим знайомим, що саме їхав туди, мама погодилась.

І трапилось неочікуване: в Сарнах міліція затримала знайомого (він віз своїй родині муку) і я залишилась сама. 12-річне дівча з великими сумними і водночас переляканими очима, в блаженському пальтечку, з мішком (передачею батькові) за плечима.

Вийшовши на привокзальну площу, я побачила як на долоні зруйнований війною Київ. Міста майже не було. Руїни, згарища, розбиті дороги, понівечені дерева.

Добрі люди допомогли мені доплентатись до Арсеналу. Натопи, що з’юрмився біля прохідної, пропустив мене, і я передала татові передачу. Дозвіл на побачення слід було просити у начальства, яке було досить далеко. І я пішла петляти по Києву. Знівечене місто наводило жах. Після певних поневірянь я отримала дозвіл і побачилась з татом. Вартовий, присутній при нашій зустрічі, плакав. А далі – дорога додому.

Вчитель української мови та літератури Максимчук С. П., дізнавшись про моє “ходіння по муках”, сказав: „Ти, Наталю, – козир-дівка. Ось так”.

Мені щастило на хороших вчителів літератури. На все життя запам’ятала сіяча розумного, доброго, вічного Дмитра Полікарповича Іващенко.”

Онуки завжди уважно слухають розповіді своєї бабці. Вони в міру можливостей дотримуються українських звичаїв, а оскільки батьки їх наділили талантом до співу, то залюбки співають українські пісні. І на Різдво в їхній німецькій оселі лунають волинські колядки, а на стіні – ікона Божої Матері-заступниці – благословення Цинкаловських, яку подарувала їм Наталія Назарівна.

Приїзд невістки та внуків – свято для бабусі Талі. Якось напередодні Різдва вона спитала онука Сергія, що йому купити на день народження (5 січня), на що він відповів: “Жовто-блакитний прапор. Я його вивішу у себе вдома на балконі”. Купила, подарувала внукові прапор – пам’ять з України, з Волині.

Пригадалось минуле.

Не дивлячись на те, що завдяки старанню племінниці Наталі – студентки Луцького педінституту – Олександр Миколайович отримував дозвіл на відвідини сестри у Володимирі, він не мав права поїхати в миле серцю Надбужжя, а тим паче до Києва.

Ризикуючи бути затриманим, Олександр Миколайович їде в Осмиловичі, Кречів, відвідує рідню та друзів-науковців у Києві, а племінниці говорить: “Дуже боляче, що мене не допускають до столиці, поводяться, як із злочинцем, а я ж не можу сидіти весь час в хаті і дивитись на світ через вікно. Я хочу бачити Київ”.

Прошло чимало років, і його правнук Сергій, що приїхав з Німеччини, відвідати бабцю, наче повторює прадідові слова: “Я тебе дуже люблю, але не можу весь час сидіти вдома і дивитись на світ крізь вікно. Я хочу в Київ”.

І радісно стає на душі, що нині правнук Цинкаловського, приїжджаючи з Німеччини, може вільно відвідувати найсокровенніші місця України.

На запитання бабці Талі, чи сподобався Київ, відповідає: “Дуже, лишень шкода, що рисами новітнього мегаполісу затьмарюється обличчя древнього міста”.

3. Повернення до отчого краю

Княже місто Володимир за першою літописною згадкою відзначало 1010-у річницю. А сто років тому народився його син Олександр Цинкаловський. Дні пам’яті злилися. 20–23 січня 1998 року тут відбулася IX наукова історико-краєзнавча міжнародна конференція “Минуле і сучасне Волині і Волинь. Олександр Цинкаловський”. Співголовами стали міський голова Павло Мамедов, декан історичного факультету ВДУ, професор

Євген Франчук, а заступником – голова обласного товариства краєзнавців Геннадій Бондаренко.

Володимирчани і гості відкрили меморіальні дошки на будинку по вулиці О. Цинкаловського і на будинку садиби Грабарчуків, де народився і звідки ступив в історичний світ славетний вчений-дослідник. А потім на сцені Будинку культури оголошували доробки знані та початківці-краєзнавці. Це володимирці Петро Заклекта та Анатолій Пісоцький, директори історичних краєзнавчих музеїв: Торчина – Григорій Гуртовий, Любомля – Олександр Остап'юк, Луцька – Анатолій Силюк, а також луччани – Григорій Охріменко, Людмила Василюк, Емілія Ксендзук, Олекса Ошуркевич. І дослідники з великої Волині – Володимир Мазурок з Кременця і Микола Ковальський з Острога.

У роботі заходу також взяли участь Володимир Гика, Михайло Кучінко, Володимир Стемковський, Ян Гурба та інші. Був випущений науковий збірник.

Охоче побували на цій краєзнавчій конференції й гості з Нововолинська. Занотувавши почуте, центральна міська бібліотека для дорослих і редакція газети “Наше місто” згодом організували міні-конференцію “Олександр Цинкаловський і його подвижники”. Була поїздка на могилу М. Корзонюка (с. Бужанка), покладання квітів до пам'ятника Т. Шевченку, екскурсія в місцевому історичному музеї (директор Н. Войтюк). Виставили свої картини самодіяльні художники Мовникова – П. Ярощук, Т. Волчанюк і кречівчанин В. Караваєв, якого представила онука.

У залі союзянок на конференції виступили С. Кухарук (“Життєвий шлях Цинкаловського”), Г. Бондаренко (“Великий вчений повертається на Волинь”), Н. Грабарчук (“Родинне гніздо”), О. Бобак (“Цинкаловський і Прибужжя”). Про історичні довідки сіл, на яких розмістилося місто Нововолинськ, розповіли М. Радічук і Л. Михальчук. Потім присутні дізналися про лауреатів обласної премії імені А. Кримського. Леон Пучковський і Михайло Киричук самі розповіли про зустрічі з дослідником краю, про М. Корзонюка – гості з Бужанківської школи. Слово мав директор Волинського краєзнавчого музею А. Си-

люк. Була виголошена резолюція, і як наслідок – організовано краєзнавчий осередок, який очолив О. Бобак.

І надалі ім'я О. Цинкаловського не забудьте у Нововолинську: в краєзнавчому куточку читальної зали центральної бібліотеки діє постійно стенд – поличка, де показано, як через родовід наближається вчений до відвідувачів; з нього починається екскурсія в міському історичному музеї; з ініціативи шкільних вчителів історії та географії проводяться уроки-зустрічі.

Згодом було організовано конкурс юних науковців “Мое рідне Прибуззя” ім. М. М. Корзонюка, в якому брали участь учні міських шкіл та шкіл Іваничівського району.

“Прибузький край на межі тисячоліть” – таку назву мала краєзнавча науково-практична конференція, присвячена 50-літтю Нововолинська та 400-річчю від часу народження Адама Киселя. Про сподвижників цієї царини на чолі з професором Цинкаловським і йшла мова на заході (12–13 жовтня 2000 р.).

На 100-річчя від дня народження (19 травня 2005 р.) Л. К. Пучковського в Литовежі відбулася історико-краєзнавча конференція “Прибузький край. Історія та сучасність”. Краєзнавцями згадувалися миті зустрічі Леона Пучковського з Олександром Цинкаловським.

4. Цинкаловський і рідне місто

“Відчуймо подих історії, невблаганний плин вічного часу, бо перед нами століття, стиснуті сторінками, а в них – історія нашого міста, яку ми інакше так і не пізнаємо,” – так хочу розпочати своє слово до Вас, шановні читачі.

Княжий город Володимир!

Саме від нього тисячами стежин йшов професор Олександр Миколайович Цинкаловський у минуле краю, щоб заглянути через густу завісу часів в таємниці минулого.

Олександр Миколайович силою слова, своїх переконань вчив любити отчий край, берегти і шанувати його, бо був полум'яним патріотом.

Довгий час ім'я дослідника Волині було забуте. Колишній офіцер армії УНР, інтелігент, відомий на Волині у 20–30-х роках ХХ ст., активний громадський діяч-науковець вважався “крамольною” особою. Про нього не згадували, праці його були невідомі.

Як чарівну казку, я слухала ще в дитинстві його розповіді про княже місто, про підземні ходи, про загадкове древнє городище. Та невдовзі недоля відрізала Олександра Цинкаловського від України, від родини, від об'єктів досліджень.

Його досить часті відвідини рідного міста у 60–70-ті роки були великим святом для нашої сім'ї. Я бачила перед собою взірцеві взаємовідносини між братом і сестрою (моєю мамою – Оленою Миколаївною Грабарчук), згадувала її розповіді, про те, як, відмовившись прийняти католицизм, мама залишилась без роботи, і тоді брат Олександр, який у той час вчителював у Осмиловичах, віддав їй своє місце праці, сказавши: “Я мужчина, мені легше. А ти, Льолю, приїжджай до Осмилович. Тут добрі люди. Будеш вчителювати”.

Кредо життя Олександра Цинкаловського – чесність, порядність. Він був чесним чи то в написанні сторінок вітчизняної історії, чи то в передачі коштовностей (котрі знаходять під час археологічних розкопок) до Варшавського, Львівського чи Луцького музеїв, не беручи ні крихти собі, а сестрі (моїй мамі) писав: “Якщо можеш, то вишли 40–50 злотих. Жити потрібно. Дасть Бог, я зумію віддячити за хороше до мене ставлення”. І дійсно він був вдячний.

Кожного разу, приїжджаючи до Володимира, він запрошував мене, вже дорослу, на прогулянку по княжому місту і розповідав про своє життя-буття і працю. Скільки болю та туги було в дядькових словах щодо його відірваності від Волині, від Батьківщини!

З його розповідей перед моїми очима поставала голодна і палаюча Варшава, в одній з кам'яниць якої пішла з димом третина праць вченого, археологічні архіви, приватна бібліотека.

Олександр Миколайович разом з дружиною виходили з палаючого будинку, тримаючись від голоду за стінки, а в руках

професор ніс найдорожче для нього – свої рукописи словника “Стара Волинь і Волинське Полісся”.

Віриться, що десь на півдорозі двотомний словник “Стара Волинь і Волинське Полісся”. Заслуговують на повернення сотні інших наукових розвідок і монографій.

19 квітня 1983 року Олександр Цинкаловський промовив останні у своєму житті слова: “Сестра... Волинь... додому...” З його смертю в моїй душі наче обірвалася незрима струна, що поєднувала мене з дорогою серцю людиною.

І вже зараз, в похилому віці, прогулюючись берегами тихоплинної Луги, старими валами древнього Володимира, підходячи до перлини волинської культури – Успенського собору – в усіх пам’ятних місцях нашого міста я ніби відчуваю присутність Олександра Миколайовича Цинкаловського – порадника, інтелігента, людини, що щедрістю свого серця зігрівала не лише родину, а й всіх тих, з ким він спілкувався.

Своє життя вчений присвятив дослідженню Волині, служінню людям. Ось уривок з його листа до відомого волинського краєзнавця Григорія Гуртового: “Радію однак, що, можливо, моя праця і мій досвід не загине дарма, що залишиться людям, котрих любов до свого краю направить шляхетними дорогами і стежками на користь культури нашого народу”.

У працях Олександра Цинкаловського неначе віддзеркалюється постать самого автора – археолога, архівіста, історика, особи, добре обізнаної з архітектурною справою, зодчеством, етнографом, шанувальника художнього слова, людини високої культури, шляхетної душі і, в першу чергу, палкого патріота рідного краю.

Щезають “білі плями” історії України.

І сьогодні впевнено можемо сказати: “Олександр Цинкаловський повертається додому”.

ЖИТТЯ ДАРОВАНЕ ВОЛИНІ*

– Мамо, мамо!

– Що, Олю?

– Дивись, на нашому будинку нова табличка. Що там написано?

Мама з донькою поверталися з дитсадка.

– Це нова назва вулиці, ти сама прочитай.

Затишна тиха вуличка усміхалася з-поміж віт каштанів новенькими табличками.

– Ой ні, таке довге слово, не подужаю.

– Вулиця Олександра Цинкаловського.

– А хто це?

– Точно не знаю, доню, – знітилася мама. – Якась визначна людина.

– Хіба в школі ви про нього не вчили?

– Ні, Олю, не вчили.

– А ми будемо вчити?

– Звичайно.

– Нічого, мамо, не турбуйся, я все гарненько вивчу і тобі розкажу.

I

Росяний недільний ранок обіцяв погожу днину. Небо на сході палало рожевим трояндово-ніжним полум'ям. Сонним спокоем дихали вулиці. Народжувався літній день. Тиша панувала в ошатному будиночку Цинкаловських. Але Сашко вже не спав.

Перший промінчик перервав його напрочуд цікавий сон, у якому хлопець був зброєносцем самого князя Володимира ... Хо-

тів перевернутися на інший бік і додивитись, але тут згадав, що сьогодні неділя.

– Миколко, Миколко! Та прокидайся вже!

– Що трапилось? – сонно запитав хлопець, який ніяк не міг зрозуміти, що від нього хоче молодший брат.

– Сьогодні ж неділя!

– То й що?

– Хіба ти забув? Ми з дідусем ідемо на прогулянку!

Залишки сну покинули Миколу. Він сплигнув з ліжка і почав умиватися, а потім вже вдвох заходилися будити Володю.

– Ти ба, як швидко зібралися, коли б так до школи! – посмінувся у свої розкішні вуса дідусь Павло.

– Дідусю, а куди ми підемо? – щебетав найменшенький Володя.

– Може, в Зимне? – пропонував Микола.

– А що Ви нам розповісте? – допитувався Сашко.

Дід мимоволі замилювався онуками. Усі вони такі різні і, водночас, подібні: Микола – невисокий, худорлявий, смагляве обличчя, обрамлене густим чорнявим волоссям, зосереджений погляд тернинок-очей; Сашко – міцненький, темно-русявий, обличчя кругленьке, наче маленьке сонечко, із світло-карими іскринками очей, здається, от-от розсміється; Володя, хоч і молодший, мабуть, намірився обігнати братів зростом, очі світло-карі, як у Сашка, але погляд уважний, намагається помічати найменші деталі оточуючих предметів. Та й поводяться вони на прогулянці по-різному: Миколка то за метеликом побіжить, то знайде якусь цікаву квіточку чи травинку і весь час щось наспівує; Володя не обминає увагою жодного будинка, колодязя, навіть паркана – як же вони побудовані; а Сашко упродовж усієї прогулянки не зводить з діда очей, ловлячи кожне його слово.

Так, дідусь умів оповідати про минуле, цікавився вивченням історії, а кабінет його нагадував невеличкий музей, де з полиць дивилися і дишали сивиною віків старовинні книги, предмети побуту, знаряддя праці, за довгі роки назбирані господарем.

– Дідусю, а що було раніше на цих пагорбах? – цікавився Сашко, позираючи на високий правий берег.

– Тут, дітки, було урочище “Перевіз”, колись у давнину, уздовж ріки селилися люди, а тут, де русло звужується, було зручно перевозити людей та худобу.

– На човнах? – запитує Володя.

– І на човнах, і на плотах теж.

– А звідки Ви знаєте, що тут люди жили? – допитується Сашко.

– А он бачиш – хутори, – показує дідусь на поодинокі хатинки. – Коли їх господарі копали колодязі, льохи, то натрапляли на речі і навіть будівлі своїх пращурів. Один з них викопав цілу землянку із залишками вогнища. У вугіллі лежали кості тварин, а по боках цілі горщики. І в мене один є, – запишався дід. – А ще, бачили у мене круглу, мов хлібець, цеглину? Це теж звідти.

Так, розмовляючи, дійшли до високого пагорба, верхівку якого ніби зрізали мечем.

– А це урочище “Могила”, – пояснює дідусь.

– Тут кладовище було? – здивувався Микола.

– Кладовище не кладовище, а могила якоїсь знатної особи – точно. Кілька років тому тут хотіли збудувати дамбу. Почали брати землю з цього пагорба, аж там – кістяк людини. Одяг зітлів, а волосся і шия оздоблені прикрасами з кісток і бурштину, чудово збереглися. У головах стояв глиняний горщик із гарним орнаментом, повний ножів, скалок і стріл.

– Залізних? – пожвавився Володя

– Та ні, крем’яних, адже поховання було дуже давнім.

Ось уже заяскрили золотом на блакитному тлі неба бані Зимненського монастиря. Присіли перепочити і пообідати.

– Стривайте, – схаменувся дід, – ще одне цікаве місце. Ондечки, бачите: Луга підходить найближче до високого берега. Оце і є “Товарна гора”, яку я вам обіцяв показати.

– А чому вона так називається? – цікавиться Микола.

Тут була побудована пристань, куди взимку звозили багато товарів, а навесну, коли вода навіть у найменших струмочках

прибувала, навантажували ними човни і пливли річками туди, куди потрібно було доправити товар.

– Аж до моря? – питає Сашко.

– Так, з Луги до Бугу, там Прип'ять, Дніпро, а далі в Чорне море, Середземне, аж до Греції доходили.

– Це як шлях “з греків у варяги”, тільки навпаки?

– Може й так. Взагалі, греки були частими гостями у нас. І “Стару Катедру”, і цей “Святогорський монастир” побудували ще до проголошення християнства в місті. Грецьке духовенство, їдучи до Києва, заїздило чомусь сюди, хоч монастир був їм далеко не по дорозі.

Підійшли ближче. Служба Божа закінчилась, і до середини потрапити не вдалося, зате добре оглянули зовнішню стіну.

– Ось дивіться, яка архаїчна форма цеглин. Це свідчить про те, що будова має значно більше літ, ніж їй приписують. А щоб довідатись правду, ще багатьом історикам доведеться попрацювати.

– От якби мені вдалося щось дізнатися! – мрійливо зітхнув Сашко.

Поверталися, не відчуваючи втоми. А на зворотному шляху при “сухій дорозі” оглянули високий кам'яний хрест-пам'ятку з часів Галицько-Волинської держави.

– Його поставив сам князь Данило на могилі дружинника Клима Христинича, – повідомив дід.

Глибокими сутінками підходили до будинку. А бабуся Нітецька вже вклала меншеньких спати.

– Навіщо прибирати іграшки, – щебетала Оленка, яку в сім'ї всі називали Льоля, – адже завтра ми знову будемо гратися?

– Бо вночі, – одказує бабуся, – коли ви всі заснете, прийде Ангел-охоронець і дуже засмутиться, що у хаті не прибрано.

Хлопці навшпиньки пройшли до своєї кімнати, гарно склали одяг і швидко поснули, сподіваючись побачити уві сні продовження сьогоднішніх пригод.

II

– Сашко, обережніше!

У ранковій тиші хрускіт гілочки прозвучав, як гарматний залп. А дістатися до води слід було якомога непомітніше.

Чорний оксамит небес поступово ставав світло-сірим. Невиразний місяць ще виднівся у височині. Вузька смужка неба вже займалась полум'ям. А поки все живе спало. Навіть квапливі кроки хлоп'ят не порушували цю тишу – м'який зелений килим скрадав усі звуки. Попереду вже тьмяно заблищала стрічка води, облямована очеретом. Саме туди простували вони.

– Поспішайте, нам треба відплисти, доки не розвиднілося, – попередив Микола Богоявленський – новий товариш Цинкаловських.

– Онде човни, прийшли нарешті! – зрадів Володя, бо вже трохи притомився.

– Відпочивати будемо, коли відпливем, – скомандував Микола. – А зараз перевірмо, чи не забули чого.

Це було зайве, бо до подорожі готувалися цілу зиму: ремонтували човни, заготовляли припаси, їжу, інструменти.

“Невже це не сон, невже пливемо? Збувається давня мрія, ще дідовими розповідями навіяна!” – Сашко на кормі не тямився від радості, а думки набігали, як бурхлива весняна течія. – “Та й брати, молодці, підтримали, а однокласник Микола походив з батьком по Волзі та інших річках, з ним нічого не страшно”.

Гребуть два Миколи, аж бризки розлітаються, обличчя розпашілі, щасливі.

– Добре йдем! – підморгує Сашко Володі. – Цікаво, а з якою швидкістю?

– Кілометрів 12–15, не більше, – зауважує Богоявленський. – На Турії течія повільніша, а от як допливем до Прип'яті чи Дніпра – там понесе!

– Скільки то часу на подорож піде? – не вгаває Сашко. – Ану, математику, підрахуй.

– Та відчепись, – сміється Микола, – хіба не бачиш – руки зайняті, от зміниш мене на веслах, тоді точно скажу, а якщо приблизно – до осені будем мандрувати.

– Нічого, в Греції і взимку тепло!

– Слухайте, хлопці! Що ж це за плавання без капітана? – дивується Володя. – Давайте Миколу виберемо: він човни приніс, веслувати нас навчив.

– Далеко б ті човни запливли, якби не твої руки, – заперечує Микола.

– Хлопці, хай Володя буде. І, до речі, крім веслування, ще й плавати добре треба, раптом човен перекинеться.

– З цим нема проблем – відповідають хором. – Ще у Володимирі натренувалися .

– Я не погоджуюсь! – знову Володя – як я, наймолодший, буду вами командувати? Будь ти, Сашко, ідея твоя і маршрут ти розробив.

– Ідеї мало, – зітхає Сашко, – тут треба технічний, навіть математичний розум, щоб ніде не збитися з курсу. Так що я пропоную брата Миколу – він найстарший, йому і керувати.

– От хитруни! – усміхається Микола. – Та куди від вас подінешся! Гарзд, я буду капітаном, а ви всі мої заступники.

За жартами і розмовами непомітно спливав час. Турія, напоена весняними струмками, привільно розкинулась, ховаючи під безтурботними хвилями старі береги, очерети і молоденькі верболози, верхівки яких, увінчані ніжно-зеленими прапорцями перших листочків, привітно махали хлопцям вслід. Пахощі весняних квітів бентежили, прибережні села привітно всміхалися вибіленими хатинками. Як можна було серед цієї краси пам'ятати про такі буденні речі, як голод і втома? Пообідали на ходу, просуваючись все далі й далі. Та чим ближче до вечора, мимоволі згадували про рідних.

– Цікаво, що там вдома? Вже, напевно, спохватилися, – обізвався першим Володя.

– Не знаю як ви, а я своїм нічого не казав, – повідомив Богоявленський – інакше батько з-під землі дістане.

– Та й ми мовчали, – зауважив Микола.

Тільки Сашко приник, втягнувши голову в плечі. Він все-таки обмовився сестричці, коли та побачила, як брав з майстерні інструменти. Дівчинка теж просилася з братами, але він категорично заявив: “Льолько, мовчи, бо поб’ємо!” Хлопцеві і зараз соромно за ці слова, але чого не зробиш задля користі спільної справи.

Зненацька насунули густі, як чорничний кисіль, сутінки. Місяць та зорі ще не вийшли на нічне патрулювання, і хлопці не бачили навіть кінчиків весел.

– Давайте пристанемо до берега, заночуємо, – запропонував капітан.

– А де ж він, той берег? – відказав інший Микола. – Давайте краще попливем за течією, доки місяць зійде, а там зорієнтуємося.

Раптом з берега почулося поскрипування коліс чи то підводи, чи, може, млина. Човни, підхоплені шаленою течією, закрутилися, мов трісочки; перекинувшись на бік, “виплюнули” хлоп’ят і зникли, поглинуті ненажерливою пащею виру. Хлопці борсалися, вибиваючись із сил; на щастя, всі були добрими плавцями. Здавалося, ще мить – і подорож стане для них останньою.

Першим спохватився Сашко:

– Хлопці, це ж, мабуть, млин! Кричіть, тут повинні бути люди!

Відчайдушні “Рятуйте” і “Допоможіть!” губилися у шумі води і скрипінні колеса, але таки долетіли до вух мірошника і його синів. Озброївшись ліхтарями і довгими дрючками з гаками на кінцях, взялися вони за діло. Мов крізь сон, згадують хлопці, як тягнули їх з ріки, а далі – чорне провалля забуття.

Тим часом вдома всі були в розпачі. Льоля плакала в кабінеті дідуса. Ще б пак, її обіцяли побити, коли проговориться. Але й мовчати вона не могла – братів шкода. Мама з татом вирушили на пошуки, а вони з дідусем сиділи без сну, чекаючи хоч якоїсь звістки. Про все дізналися аж після обіду, коли прийшли стомле-

ні, обшарпані хлопці. Далеченько ж вони запливли! У юних мандрівників був такий жалюгідний вигляд, що карати їх просто рука не підіймалася. Дідусь Павло викликав по одному до кабінету. Про що вони там говорили, одному Богові відомо, але виходили присмирілі, з винувато опущеними головами. А Льолю того дня так ніхто і не побив...

III

– Читай, Миколо, читай.

– “Слава Богу, діждали Різдва! От і хотіли зустріти його, як на Україні – з кутею, з колядками”. Пішла наша бабуся на базар у лавки куті питати, а прикажчики сміються: “Баба кутить пришла”. Володя зробив зірку, і ми всією компанією пішли колядувати. Дійшли до церкви, а тамбовці ніколи зірки не бачили, повклякали на коліна, поздіймали руки до неба: “О, Господь Бог, то чудо!” Потім ще й архієрей вийшов, поблагословив нас і Альоші сказав: “Быть тебе генералом!”

– Ну, Цинкаловських вже весь Тамбов знає, – засміявся.

– Та й Казань буде знати, – зауважив дядько Микола, який прихистив Сашка, а разом і Миколу у часи воєнного лихоліття Першої світової. Решта родини евакуювалась до Тамбова.

Чорні очі хлопця сяяли, як жаринки, така радість – лист від своїх.

– А де ж це Сашко запропастився? – запитав.

– З того часу, як приїхав театр з України, вдома його не буває – все там. Навчання запустив, хоч би із гімназії не виключили.

Ще через добру годину з’явився Сашко у гарненькому жупані.

– Уявляєш, братику, я танцював гопак у “Наталці Полтавці!”

– Нарешті ти знайшов заняття до душі! Здається, ти завжди полюбляв танцювати, особливо з гарненькими панночками.

– Та що там якісь вальси у порівнянні з нашим українським гопакком. Знаєш, я по-справжньому відчув себе нащадком славних козаків, які вміли не лише битися до останньої краплі крові, але й веселитись від душі.

– Стривай, Сашко, а звідки в тебе цей жупан?

– Та... – зніяковів хлопець. – Тільки не кажи дядькові Миколі, а то він гніватиметься. Це ж та шуба, що він мені подарував. Розумієш, мені випала можливість грати в “масовці”, а костюма зайвого не було. Отож довелося перешивати.

– Ой, братику, бачу ти ні перед чим не зупинишся, аби досягти своєї мети.

– Тільки ж ти, Колю, гляди – нікому. У крайньому випадку сам розкажу.

Просто не міг встояти, коли дізнався, що театр з України. Так хочу додому, що ти й не уявляєш. Мені аж сняться Володимирські собори, золотoverхий Зимненський монастир.

– Я тебе розумію. І про шубу нікому не скажу. Хай це буде нашою маленькою таємницею.

– Про що це ви, хлопці, шепочетесь? – запитав дядько Микола, який саме увійшов.

– Так, нічого особливого. Хочемо на Україну, чути живу українську мову – на вулиці, в школі, дихати рідним повітрям, ходити по своїй землі, співати народних пісень.

– Що ж, хлопці, доведеться ще потерпіти, Я й сам вже занудьгував, серце рветься на Батьківщину, та нічого не вдієш. Боюся я за долю України – непевні настають часи, ой, непевні...

IV

– Не сколихніть нам диму, паничу! А ви, діти, убаньте пики. Не бачите хіба, що до нас панич прийшли – зустріла Олександра на порозі молодиця. Її засмагле, наче витесане з каменю обличчя набуло поважного вигляду. Діти, як по команді, сипнули за лаву, тільки кирпаті носи і чорні ягідки очей з цікавістю слідкували за гостем.

Це вже не десята і не двадцята курна хата, яку довелося йому відвідати під час експедиції по дослідженню Волинського Полісся, на той час мало вивченого. І видалась вона йому особливою: стіни, одвірки, усі вільні місця були розмальовані ру-

кою не надто вмілого, але дуже старанного художника. Навкруг вікон – віночки з маків, волошок, пшеничного колосу, над дверима – голубки на калині, а в пристінку – справжній “шедевр” – величезний котяра в блакитно-рожевих барвах, у череві якого – маленька чоловіча фігурка.

– Хто ж це такі картини вималював? – запитує, присівши на ослінчика.

– Дід Терешко! – пискнуло з-за лавки, – його й у селі всі “художником” кликали.

– А де ж фарби узяли?

– Та дідусь був у жовнірах, там малював для панів, привіз фарби різної заграничної. Змалював хату і сусідам пальтрети різні, доки фарба кінчилася. Та й дідусь помер.

– А це ж що за картина? – вказав на кота.

– Хіба ви, паничу не чули, це й в Біблії написано: “Иона во чреве Кота!”

– Тепер згадав, – аж засміявся гість. Звідки бідним поліщукам знати таку рідкісну тварину, як кит. Вони обрали те, що ближче.

– З яких країв будете, паничу, чого завітали в нашу глушину?

– З Варшави, працюю в музеї, хочу записати старовинні пісні, легенди, перекази.

– Ідіть до баби Харитини, – озвався знову дитячий голосок.

– Вона стільки пісень знає!

– Так, – підтвердила молодиця, – бабі вже сто літ, а переговорює хоч кого.

Старенька, під стать своїй господині, але чепурненька хатина зустріла запахом чебрецю, м’яти та іншого цілющого зілля, декілька пучків якого висіло на стінах. І сама бабуся, мов та суха травинка під вітерцем, злегенька хиталася, виводячи речитативом баладу, а голос її теж був схожим на шелестіння трави – високий, чистий, але такий тихий, ніби стертий сотнею літ. Хлопець підійшов навшпиньки, щоб не сполохати пісні, але це було зайве, – бабуся давно осліпла.

– І вчинили напад племена ятвягів на слов'янський город Небель. І було це в тринадцятому столітті...

Стихла пісня, наче трава припала до землі, так і бабуся низько схилила голову в задумі.

– Бабусю, бабусю!

– Ой, хто тут? – сполохалася старенька.

– Я, вчений з Варшави, збираю старі пісні. – А що, справді такий город був?

– Хіба я знаю? Тут недалеко є озеро Небель, воно таке глибоке, що ніхто й не запливає на середину, може, там на дні і є той город. Чого б тоді пісню складали?

– А ще які пісні знаєте?

– Та позабувала, внучку, багато. Була колись така гарна, а ніхто вже зараз її не співає – старі повмирали, а молоді мають свої співанки. От і я слова призабула. Знаєш, був такий князь Данило, і мав він корону золоту, дорогим камінням оброблену. А як напали татари, готувався він до бою, не знав, чи виживе, і вирішив тоді корону в городі Литовежі заховати. Закопали її воєводи за кам'яними стінами, а як поверталися до нього – побили їх турки. Кінчилася війна. Князь Данило і копав, і шукав – так нічого і не знайшов. Може, і досі ще корона там лежить.

– Цікаво. Ніколи не чув цієї легенди. (А може, це і не легенда, а лежить той скарб під товщею ґрунту і віків). Нічого, бабусю, ще я поїду, пошукаю. Може, і знайду.

– Їдь. Їдь, внучку.

... Сонце, що стояло майже в зеніті, щедро заливало землю і волошковий шовк небес потоками світла і тепла. На обрії почали вимальовуватись чепурненькі хатинки. Маленька чорна цяточка відділилась від села і, наближаючись, перетворилася на селянина з косою.

– Куди ж ви, дядьку, косити такої спеки?

– Та ні, це я нову косу несу додому. Знатні ковалі у цьому селі.

– Як же воно називається?

– Харалуги.

Дивна назва, але чомусь знайома. Раптом згадалося “Слово о полку Ігоревім”:

“Гремлеши о шеломы мечи харалужными”.

Село велике, хати багатші, ніж у сусідніх селах, але що дивно, майже все чоловіче населення – ковалі. Наче ластовині гнізда, попріліплювалися кузні до сільських осель – і великі, куди сходилися з усієї округи, і зовсім мініатюрні – на свої потреби.

– Чому ви землеробством не займаєтесь? – запитав одного з ковалів.

– А навіщо? У нас же руда сама виходить з-під землі – тільки бери. От і берем, і куємо для себе і для всіх, хто просить. Ви скажіть там, паничу, у Варшаві, хай приїдуть добувати руди, тут її на усіх вистачить.

Отак, крок за кроком, село за селом, вивчалася історія, культура, звичаї, фольклор загубленого між лісів і боліт і, здається, нікому не потрібного краю.

V

– Олександрє Миколайовичу, виходьте, їдуть!

Чорна “Волга”, уся в стовпі пилюки, увірвалася на подвір’я. Кременецький краєзнавчий музей до прийому обласного начальства готовий, весь колектив виструнчився біля дверей. Лише у директора обличчя невеселе. Скільки подій відбулося за останні роки! Прийшли “совети”. Але, з усього видно, що Україна їм потрібна ще менше, ніж полякам. Ось і ці четверо, певно, не виняток.

– Здравствуйте, товарищи. Ну, показывайте, что там у вас.

А показати було що. Адже зі своїх численних експедицій та розкопок у Прибужжі, Поліссі, Володимирі вчений ніколи не повертався з порожніми руками. Археологічні знахідки, старожитності, книги, ікони збагатили не тільки Кременецький музей, а й музеї Луцька, Львова, Любліна.

Багато стендів, макетів, муляжів зроблено своїми руками. Особливо пишався дослідник знахідкою поблизу села Серахови-

чі – стоянки купців, човен з бурштином, римськими монетами та зброєю. Хоч це і далеченько звідси, завжди розповідав про них відвідувачам.

– Це свідчить про торгівлю поліщуків з римськими колоніями. А річка Прип'ять та її заплави, очевидно, були головною артерією життя праслов'ян.

Голос директора звучав рівно і впевнено, указка легко пурхала від одного експоната до іншого, гості переходили з одного залу в другий. Але ні флора, ні фауна, ні історія Кременеччини начальство не зацікавила. Лишень коли підійшли до банок із заспиртованими плазунами, червоне обличчя і витрішкуваті болячого кольору очі начальника управління культури миттєво пожвавилися:

– Эй ты, директор, если всю дрянь отсюда выбросить, так спирт можно выпить?

Олександра на мить мов оглушило, обличчя побіліло, кулаки самі собою стиснулися. Пригадалися слова Рильського, який був його сусідом на бенкеті після одного із археологічних з'їздів у Ленінграді: “Пий, Сашко, пий! Поживеш у нас – зап'єш”. За хвилину оволодів собою і спитав, запинаючись:

– Ви, звичайно, жартуєте?

– Да какие тут шутки! Не бойся, мой отец умер от водкопития.

І дійсно, на бенкеті, який за традицією радянських часів завершував усі “міроприємства”, гості урочисто випили специфічний напій, і нікому це аж ніяк не зашкодило. Експонати заспиртували знову, але Олександр зрозумів: з цими людьми йому не по дорозі. Вчений встиг подарувати рідному місту працю “Княжий город Володимир”, на часі – впорядкування словника “Стара Волинь і Волинське Полісся”. На Соловках він його не напише. От і довелось подружжю заради любові до Волині залишити рідну Волинь і перебратися до Варшави. Там і застала їх війна.

VI

– Сашуню, вставай, швидше!

Та це скоріше не сон, а якийсь хворобливе забуття – скільки днів голодує. А примарилося, ніби прогулюється берегами Луги, голова паморочиться від запаху весняних квітів, а назустріч гойдаються на хвилях саморобні човни, якими вони хлопчиками збиралися плисти до моря.

Перелякане обличчя дружини повернуло до реальності. Не пізнати його Рені.

Раніше тендітна, зараз вона стала зовсім прозорою, тільки великі світло-сірі очі, як і колись, випромінювали любов і тепло, лише на денцях проглядалася скорбота.

– Що, Реню?

– Будинок горить!

Палав не тільки дім, але й уся Варшава. За вікном розквітали вогненні квіти, від запаху яких холонула кров. Яскраво-червоні язички лизали чорне піднебіння небес. Здавалося, до краю розжарена ніч вибухне і гаряче склепіння впаде додолю. Пожежа затьмарила невиразне блимання поодиноких зір, наче на землі спалахнуло нове сонце, тільки не тепле і лагідне, а пекуче й жорстоке. Майнула думка: “Вижити!”

– Чуєш, Реню, ми повинні вижити, щоб завершити працю. Мерщій давай велику валізу, біжимо в бібліотеку.

У цій кімнаті, яка повсякчас дихала спокоєм і мудрістю, зберігалися приватна бібліотека, архів, рукописи та друковані праці вченого.

На порозі зустрів запах паленого паперу і розплавлених палітурок. Пожежі тут ще не було, але книги розжарились настільки, що, здавалося, ще хвилину і вся кімната спалахне, мов сколоскип. Язички полум'я, наче лисячий писок, вже зазирали до вікна.

Реня плакала, руки дрижали, не слухалися застібки валізи:

– Книги, наші книги! Це ж усе наше життя!

– Нічого, книги можна знову придбати, а праця може загинути безслідно. Де матеріали до словника?

– На третій полиці! Мерщій, у нас лічені хвилини!

І полетіли папки одна за одною до валізи. Ледве затягли замки.

– Але тут тільки половина! – гукнула Реня. – Бери валізу, а я наберу в руки, скільки зможу винести.

– Це небезпечно, ти ж займешся, мов свічка.

– Нічого, ходімо – світилися рішучістю великі очі жінки, яку заледве було видно за текою важкеньких папок і книг.

Тільки-но вибігли на подвір'я, як обвалилася стеля, зайнялася бібліотека. Усі книги, архівні документи і третина праць вченого зі стовпом диму знялися в небеса. Ніхто їх уже не прочитає...

Розгублена Реня оглянула себе і чоловіка – вони не встигли винести нічого з одягу, ніяких найнеобхідніших речей.

– Дарма, жінко, – підбадьорив Олександр, – головне живі!

– І продовжимо працю, закліпала Реня повними сліз очима, все міцніше притискаючи до грудей безцінні рукописи.

VII

– “Тук-тук-тук” – вистукують колеса потяга.

“Скоро Луцьк!” – чується у цьому стукоті Олександр Миколайовичу. Знову після довгої перерви їде він додому, але не тільки провідати сестру, племінницю, а везе до Києва “Словника”... – працю усього життя. Наближається той час, коли книга стане надбанням свого народу.

“Тук-тук-тук!” – тріпоче у грудях серце, а великі світло-карі очі занепокоєно дивляться поверх букету півоній. “Чому ж так довго потягу немає”.

І ось, нарешті, зустріч. Скільки ж вони не бачились? Дядя Саша вже не такий худий, як по війні, волосся посивіло, а риси обличчя стали якісь м'якіші, ще добріші, погляд мудрий і, водночас, простий. А костюм, зачіска, наче в молодості, – так і сяють, ніби не з брудного вагону вийшов, а одразу з ательє і перукарні.

– Ну, здрастуй, Талю! Яка ти гарна!

- Та ж до Вас подібна! – жартує. – А Ви, дядю Сашо, як і завжди, такий елегантний.

- Запам'ятай, дитино, є три страшні речі: старість, болячки і неохайність. Зі старістю не можна боротися, з болячками – по-стільки-поскільки, а з неохайністю – треба!

- Оце правда! – сміється племінниця. – Зайдімо до мене, побачите, як у Луцьку, дякуючи Вам, влаштувалася.

- О ні, негайно у Володимир. Льоля заждалася, хоч “словника” показати, а там – до Києва, – мовив заклопотано. – А ти, як, “вчителько моя, зоря світова?”

- Учні в мене хороші, але система освіти “добиває”. Історія подається спотворено. Таке враження, що історія волинських міст і сіл почалася тільки з радянської доби.

- Так прикро, що діти не знають, якими величними були у давнину теперішні тихі дрібні міста. От хоч би і наш Володимир. Або Богом забутий Камінь-Каширський. Навіть у 1911 році на дві з лишнім тисячі жителів там були волосна та міщанська управи, земська поштова станція, агроном, земська лікарня, ветеринарний пункт, аптека зі складами, двадцять крамниць, кооперативи, склад сільськогосподарських машин, фабрика дахівок, шість ярмарків щорічно, не кажучи вже про релігійні споруди, школи. Так що не такими вже й темними були наші поліщуки.

- А українська мова! Години скорочують, мова бідніє, діалектів, фразеологізмів майже не вивчаємо, забувають діти українські пісні.

- Нічого, доню, ми ще поборемося. Одна “бомба” уже є, – поплескав по валізці.

Отак, розмовляючи, прошкували вулицями Луцька від вокзалу до автостанції. Потоки світла, просіяні через зелене сито крон дерев, створювали незвичайне золотаве марево. Невловимий вітерець наче мимохить торкався щік подорожніх.

Урочисто-святкові каштани виструнчились, немов на параді, зустрічаючи видатного вченого-земляка.

- Ось, сестричко, – після сліз і бурхливих привітань поклав на стіл два чотири по триста сторінок, а ще півтисячі знімків у

окремій папці. – Це тридцять років мого життя і все моє серце, 1442 населених пункти, 5600 об'єктів досліджень.

- І Ви всюди побували? – подивувалась Наталя.

- Так, причому пішки. Взяв я на себе великий тягар, який був би під силу, хіба що колективу наукових працівників, та й відрізаний я від Волині, частина матеріалів “з димом пішла”. Але якось “доплив до берега”. Тепер кожен зможе прочитати невідомі йому раніше сторінки історії нашого краю.

- Як же Ви назвали своє дітище?

- Історико-географо-економічний словник “Стара Волинь і Волинське Полісся”.

- Швидше б уже погортати його сторінки! – нетерпеливилися сестра з донькою.

- Ви ж нам подаруєте?

І ось уже потяг повіз вченого до Києва. Супутником його був волинський краєзнавець Микола Корзонюк. Щасливий Олександр всю дорогу не вмовкав.

- Уявляєш, Миколо, майже ніхто не знає, що у 16–17 столітті на теренах Волині були, крім Острозької, ще 4 академії, кілька гімназій, театрів і, у що важко повірити, опера. Син Григора Відорта заснував її після закінчення музичної школи у Відні, був там співаком і диригентом.

- А якщо не надрукують? – несміливо зауважив знайомий з нашими реаліями Микола.

- Надрукують. Академія Наук вже пересвідчилася на моїй праці “Матеріали до праісторії Волині і Полісся”. Вони її “зрізали” ще у 61-му, я надрукував у Польщі, а нещодавно наша Академія викупила частину тиражу у Польської Академії Наук. Зараз із нею наші науковці працюють.

- Дійсно, чого бідні? – бо дурні – зауважив Корзонюк. І він мав рацію.

Давно стих гомін вулиці, зорі щедро обліпили небосхил, а місяць своїм рогом приміряється постукати у вікно до самотньої жінки, у якої сьогодні загостилася білявенька школярка.

– Тяжким був наступний приїзд вченого на Україну через шість років, прощання з сестрою, невимовно сумно було на серці, що праця, яку він подарував Україні, залишає Україну так і не надрукованою. І тільки у 1984-му побачила вона світ у Канаді, в Інституті досліджень Волині, а 19 квітня 1983 року перестало битися серце дяді Саші. Останні слова його були: "Волинь... Сестра... Додому..." Усі ці три слова були для нього однаково дорогі. Ось, Олечко, і вся історія...

Схилилася у задумі голова. Тремтить на віях скупа сльозина. Тонкі пальці підтримують щоку, пасма чорнявого ледь із сивиною волосся спадають на високе чоло. Прямий ніс, зосереджено примружені великі світло-карі очі. З роками вона все більше стає схожою до свого улюбленого "дяді Саші", якому була, фактично, названою дочкою. Так, це та сама Таля, яка зустрічала його на вокзалі і, жартуючи, обіцяла прочитати всього "словника". Як же давно це було!

– Ні, Наталю Назарівно, це не просто історія, – Оля також не може стримати сліз. – Це – частина життя, згусток радощів та болю, великої скорботи і світлої пам'яті вашої родини.

– Знаєш, дитино, пригадалося мені чомусь, як я, маленькою дівчинкою, прийшла з бабусею на цвинтар відвідати могили родичів.

– Бабусю, а чому одні хрести обрізані рівно, а інші закінчуються як зрубані гілки дерев?

– А це, Талю, могили людей, на яких рід закінчується. Ніколи не думала, що доведеться мені стати саме такою гілкою колись великого і розгалуженого дерева родини Цинкаловських.

– Навпаки, Ви дали цьому дереву нове життя, стали берегиною родинному будиночку під столітніми бабусиними ялинами,

куди, як оце і я, приходять і буде приходити все більше небайдужих людей. Велике Вам за це спасибі.

* * * * *

– Мамо, дивись, що у мене є! – дев'ятикласниця Оля влетіла до кімнати, розмахуючи невеликою книжечкою. – "Олександр Цинкаловський. Княжий город Володимир", – прочитала урочисто.

– А чому 1935 рік?

– Вона була видана у Львові, а цього річ перевидавалась у нашому місті. Випросила у бібліотеці на декілька днів.

– Я теж хотіла б переглянути.

– А я не тільки почитати взяла, вирішила писати наукову роботу з історії. А ще я познайомилась із Наталею Назарівною – племінницею вченого, вона мені стільки цікавого розповіла! Вчителька сказала, що, коли все добре вийде, захищатиму роботу на конкурсі в Луцьку. Хочу, щоб якомога більше людей знало про нашу землю.

Що тут можна додати?

Віталіна ГИСЬ

* Перша спроба пера молодої володимирчанки, студентки IV курсу Києво-Могилянської академії

Початок 70-х років XIX ст.

В центрі – прабабця фон Вольф, ліворуч – її син Микола, праворуч – невістка з Миколкою у родинному колі.

Олександрова бабуся – сестра милосердя, учасниця російсько-турецької війни.

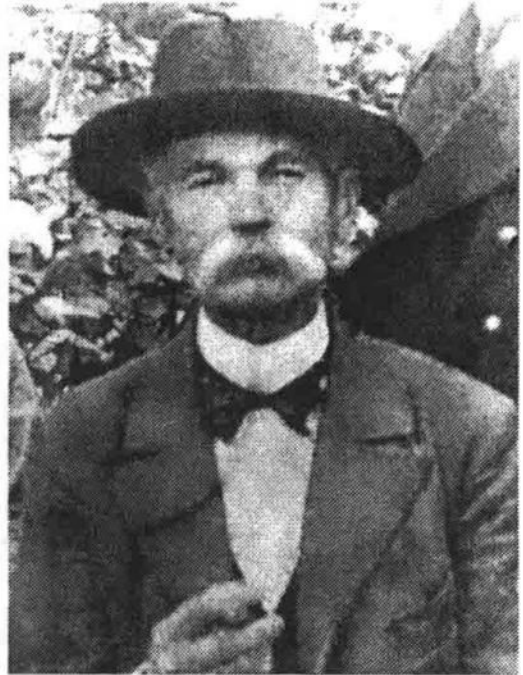

Зліва – родичка Олена Ходорович з подругою

*Діти Миколая: Микола, Марія, Павло.
(70-ті роки XIX ст.)*

Родина Нітецьких

Дід Павло і бабця Марія (1910 р.)

Документ Павла Герасимовича, який вказує про переведення з дворянського стану в міщанський.

Микола – дядько Олександра

Батьки і діти

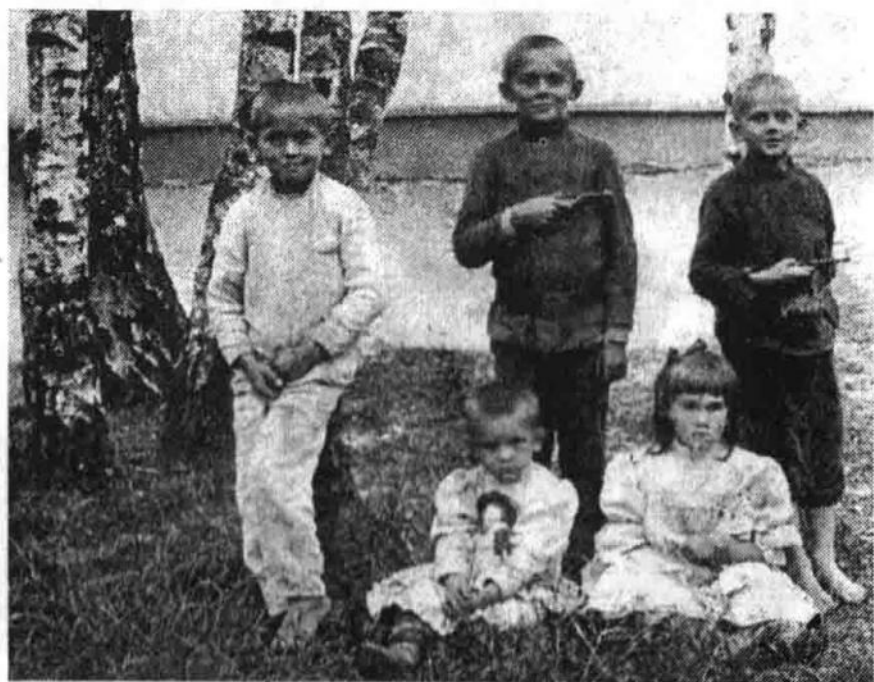
Сашко

*Христина і Микола Цинкаловські з дітьми
(Миколкою, Сашком, Володею,
Оленкою, Любою) (1906 р.)*

Миколка

Юні Цинкаловські

Три покоління з Островецької

*Бабуся Марія Нітецька
з онуком Володимиром*

*Цинкаловські в гостях
у Нітецьких*

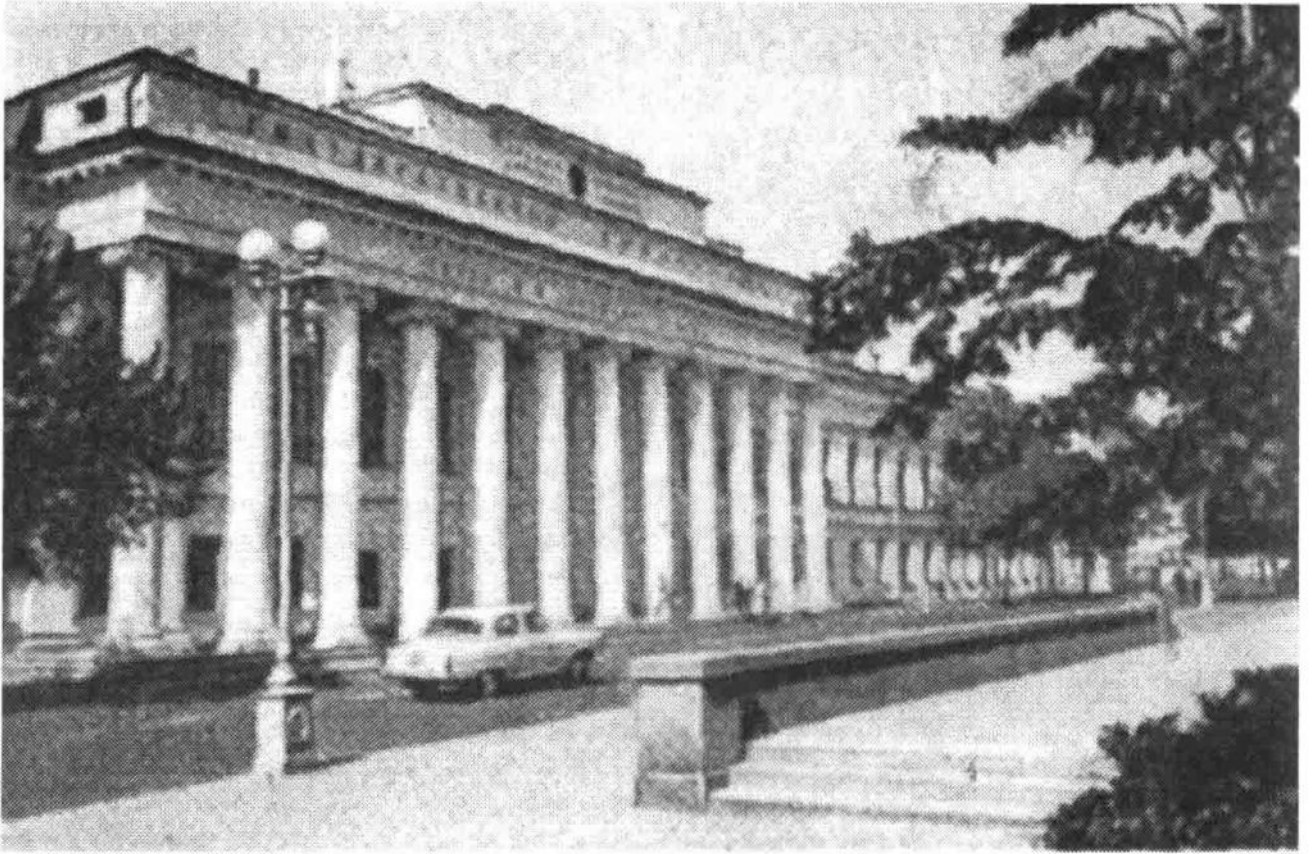
На рідному порозі (перше десятиріччя ХХ ст.)

Акцизне товариство на дозвіллі

*В лісах під Ковелем на полюванні
(у центрі – М. М. Цинкаловський) (Початок XX ст.)*

З Волині до Татарії

Казанський університет – “alma mater” Миколи, брата Олександра

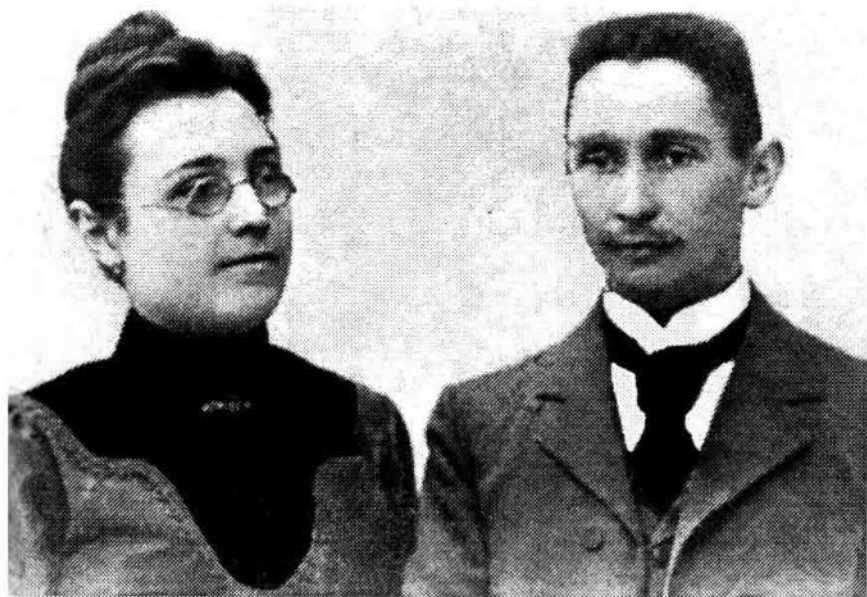
Дядько Микола

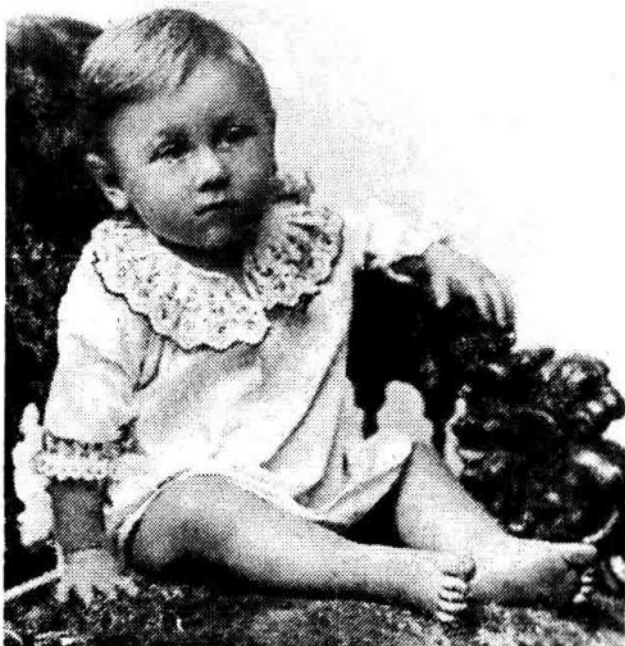
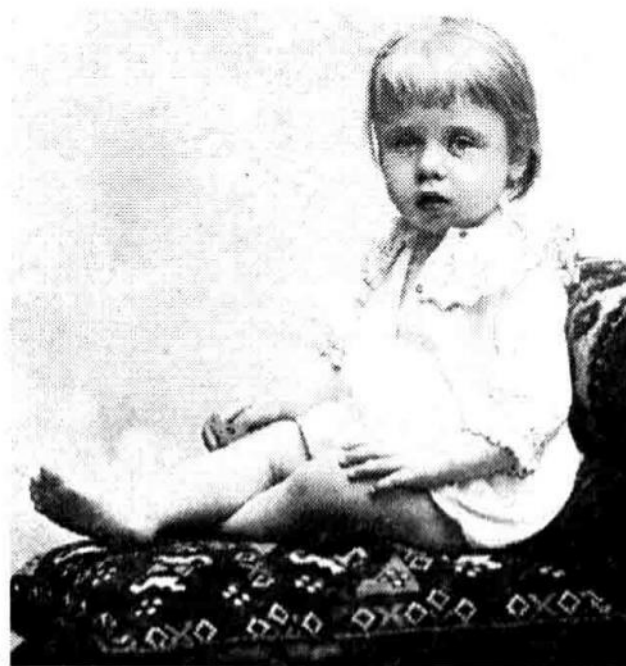
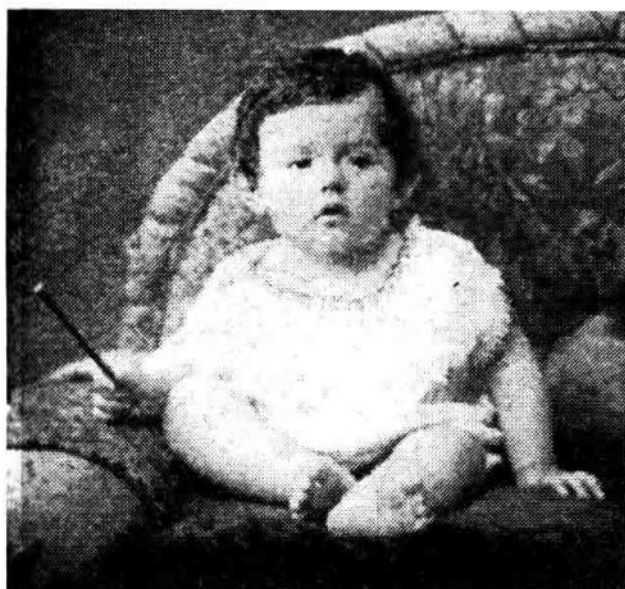
Гімназист Олександр

(1914 р.)

Жертви тоталітарного режиму

*Подружжя Цинкаловських: Павло і Марія
20-ті роки ХХ ст.*

*• Леонід, Георгій, Федір. Ці крихітки
через 10 років зазнали жорстокої
більшовицької розправи.*

Просвітяни краю (в першому ряді справа Олександр Миколайович (1930-ті роки XX ст.)

Союзянки у дружньому кодї (в центрі Ніна Річинська і Назарій Грабарчук, крайні зліва – Олена й Олександр Цинкаловські)

За робочим столом в своєму кабінеті

Рідне серцю Прибужжя

*Сестричка Олена Цинкаловська
(1923 рік)*

*Назарій Грабарчук в гостинах
у Іллі Войтовича (1955 рік)*

*У Коровицьких в селі Михалє (зліва направо: матушка Людмила,
Євген та Борис Караваєви, отець Іоан, Олексій Цинкаловський,
син Коровицьких – Іван) (1930-ті роки ХХ ст.)*

Кречівська “обитель” пошуковця

Олександр
Цинкаловський
і Микола Каравасєв –
духовні побратими

(1930-ті роки XX ст.)

Матвій Рудчук⁸³ – помічник знаного
археолога (1993 рік)

Грбарчуки

Подружжя Олена (1953 рік) та Назарій (1938 рік)

Власний будинок Грбарчуків і досі потонає у квітах (1954 рік)

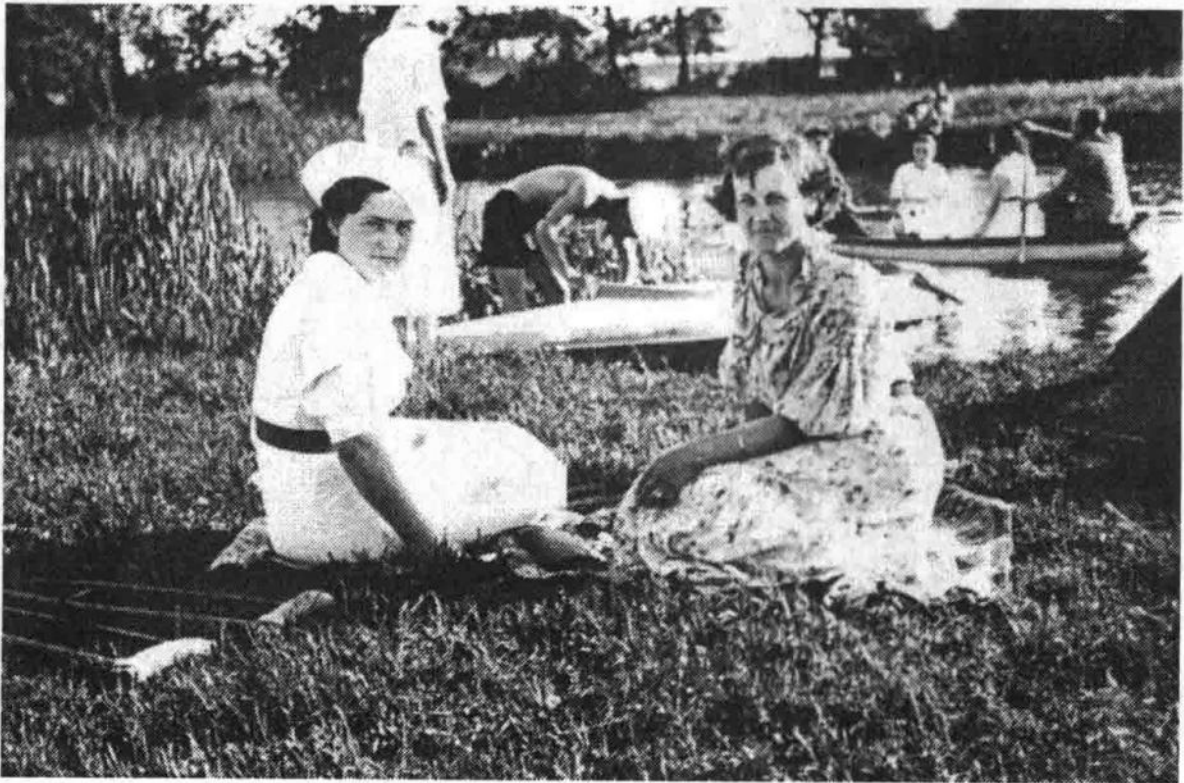
Близькі подруги Олени Миколаївни

Лідія Бобко вдома

Лідія Бобко з Оленою Миколаївною і її донькою біля школи села Будятичі

Олена Миколаївна (справа) з Марією Караваявою на лузі біля Луги (30-ті роки XX ст.).

Таля – найбільша потіха в родині

З мамою (1936 рік)

З татусем (1942 рік)

З бабусяю Христиною (1936 рік)

З дядьком Борисом (1936 рік)

Їхні паростки проросли

Назарій Грабарчук (↓) і Євген Коровицький (сидить перший зліва)
серед членів міської управи (1942 рік)

Маленькі паростки «Просвіти» у Володимирі.
Перша зліва у першому ряду Наталія Грабарчук (1942 рік)

Подружжя Цинкаловських

Раїса і Олександр

Знайомство родин на заручинах

(Початок 40-х років XX ст.)

Молода пара

У Кракові

*Кам'яниця, де проживали
Цинкаловські.*

*Регіна (Раїса) і Олександр –
громадяни Польщі.*

(50-ті роки XX ст.)

Обличчя міста, яке прийняло біженців.

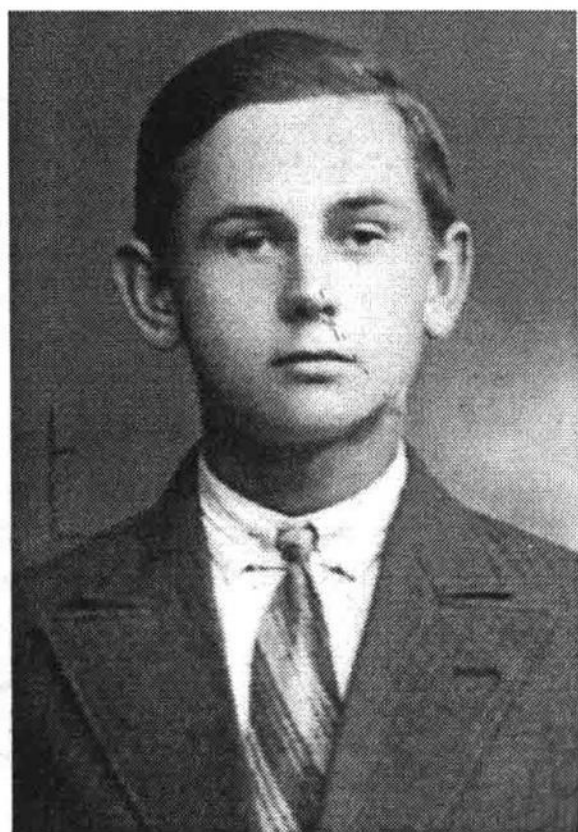
Рідні брати і сестра

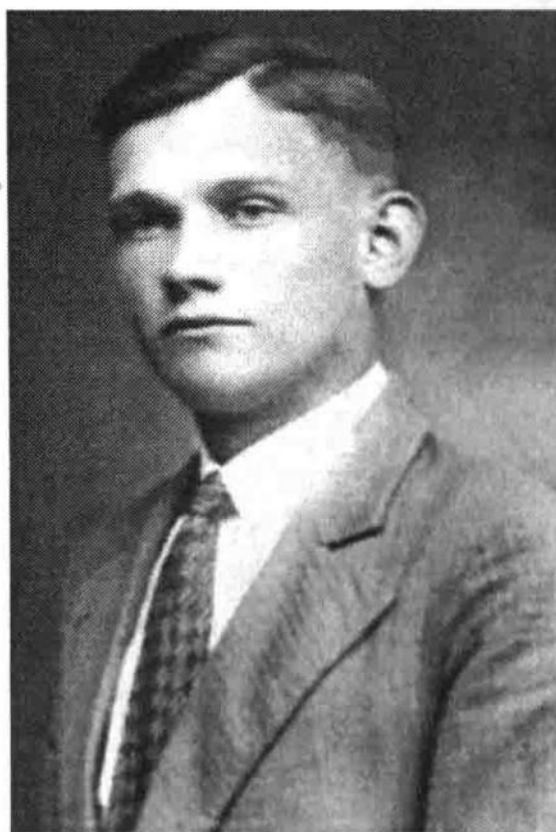
Сам Олександр.

Олена (Льоля).

Олексій.

Борис.

Фото кінця 20-х років ХХ ст.

Гості з Володимира

Олександра (стоїть крайній справа) і Олену (сидить крайня справа) приймає родина тітки Антосі (в центрі) (60-ті роки XX ст.)

Олена повертається з грибного полювання

Син Сашко і матір Наталія (70-ті роки XX ст.)

Клич рідної землі

(60-ті роки XX ст.)

Подружжя Грабарчуків

Зустріч з племінницею

Брат Олексій з дружиною Валентиною

Літа на зиму повертають

На Лемківщині

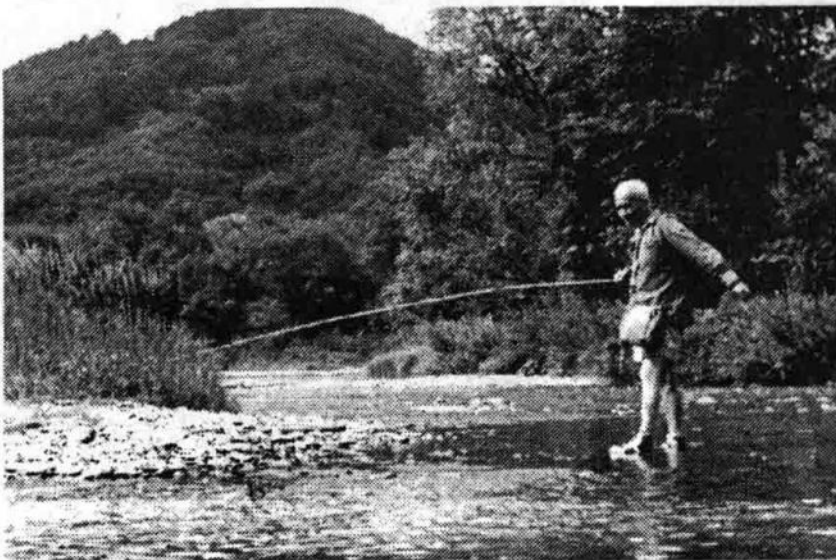

Червенські гради.

(70-ті роки XX ст.)

У полоні природи
і відпочинку

Дорога до визнання

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНА БІБЛІОТЕКА
ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА»

„УЧІТЕСА, БРАТИ МОІ!“

ОЛЕКСАНДЕР ЦИНКАЛОВСЬКИЙ

КНЯЖИЙ ГОРОД ВОЛОДИМИР

ЛЬВІВ, 1935
НАКЛАДОМ ФОНДУ «УЧІТЕСА, БРАТИ МОІ»
Ч. 2 [18].

Дарунок рідному місту.

Впевнена хода професора.

ОЛЕКСАНДЕР ЦИНКАЛОВСЬКИЙ

СЛІДИ ХРИСТІАНСТВА НА ВОЛИНІ
ДО КН. ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО

Накладом видавництва „Церква і Марія“
Кречиньць 1938.

*Марно праця
не пройшла...*

(70-ті роки XX ст.)

D Y P L O M

CZŁONKOSTWA HONOROWEGO
POLSKIEGO TOWARZYSTWA
ARCHEOLOGICZNEGO
I NUMIZMATYCZNEGO

NATANEGO

MGR ALEKSANDROWI CYNKAŁOWSKIEMU,

UCHWAŁĄ

XXII WALNEGO ZJAZDU DELEGATÓW ODDZIAŁÓW
TOWARZYSTWA
w TORUNIU dnia 19 marca 1976 r.

SEKRETARZ GŁÓWNY

DR. H. KRZYWICKI TORUŃ

PREZES

PROF. DR. EDWARD KIERŚNIAK

WARSZAWA dnia 19 marca 1976 r.

О. М. Цинкаловський
(1898-1983)
історик, археоолог,
красемістер

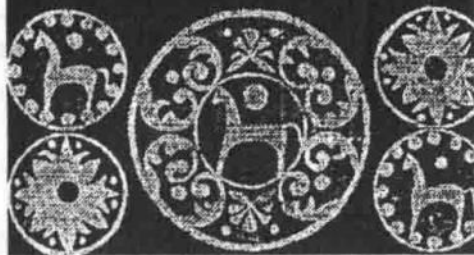

Куди _____

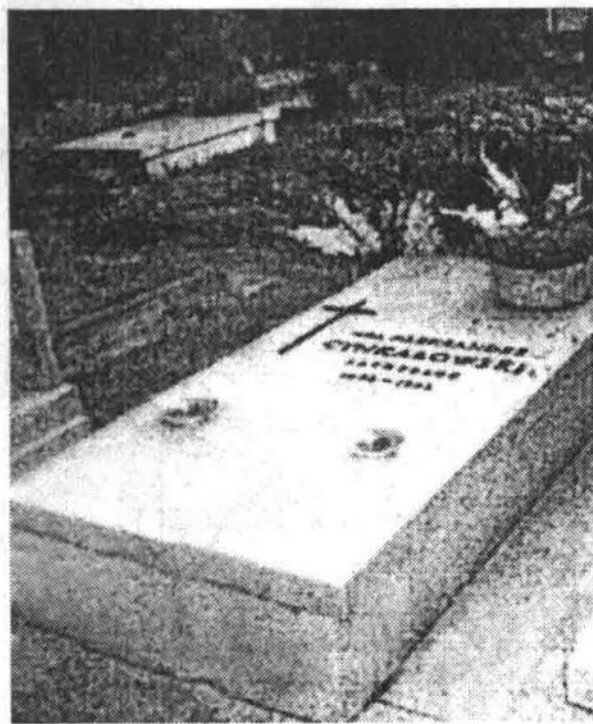
Кому _____

Індекс підприємства за коду | адреса відправника

ОЛЕКСАНДЕР
ЦИНКАЛОВСЬКИЙ
СТАРА ВОЛИНЬ
І ВОЛИНСЬКЕ
ПОЛІССЯ

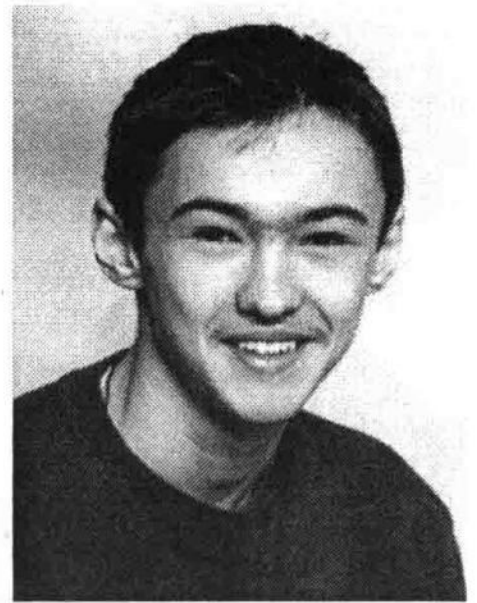

Остання світлина Олени Миколаївни
(1995 рік)

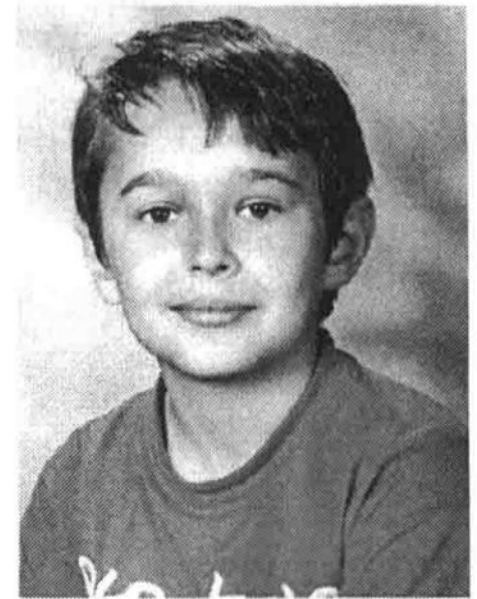
Місце спочинку Олександра
Цинкаловського (Варшава)

Молоде покоління роду Цинкаловських

Весілля Олександра і Тамари Грабарчуків (1985 рік).

Сергій (р. н. 1987)

*Назарій-Роберт
(р. н. 1994)*

*Тамара з синами на могилі чоловіка,
батька (2001 рік)*

Повернення на Волинь

*Відкриття меморіальної дошки на родинному будинку
(в центрі П. Г. Мамедов, міський голова Володимир-Волинського)*

*Н. Грабарчук розповідає про матір Христину та дідуся Павла, професора
О. Цинкаловського. Поруч – Ян Гурба, професор Люблінського
університету (Польща) (1998 рік)*

Повернення на Волинь

Присвоєння вулиці імені
О. Цинкаловського. На
передньому плані Павло
Мамедов, міський голова
та Михайло Кучинко,
професор Волинського
національного універси-
тету імені Лесі
Українки.

Я. Гурба (Польща), Н. Грабарчук
– племінниця О.Цинкаловського
з родинним альбомом, Г. Бонда-
ренко, А.Силюк. Володимир-
Волинський (1998 рік)

Волинська обласна державна адміністрація
Володимир-Волинська міська Рада
Волинський державний університет ім. Лесі Українки
Люблінський університет ім.М.Кюрі-Склодовської
Волинське обласне товариство краєзнавців
Волинський краєзнавчий музей
Володимир-Волинський історичний музей
Державний архів Волинської області

ПРОГРАМА

IX НАУКОВОЇ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОЇ
МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

"МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ ВОЛИНІ:
ОЛЕКСАНДР ЦИНКАЛОВСЬКИЙ І ВОЛИНЬ"

20-23 січня 1998 р.

Присвячується 1010-ій річниці першої літописної згадки
про Володимир-Волинський і 100-річчю від дня народження
Олександра Цинкаловського

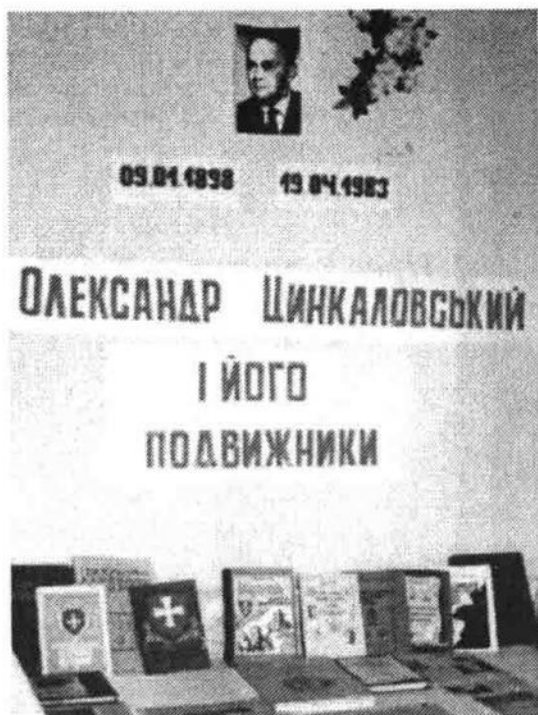

Луцьк - Володимир-Волинський
1998

Краєзнавці м. Володимир-Волинського
Леонід Михальчук (зверху),
Петро Заклекта

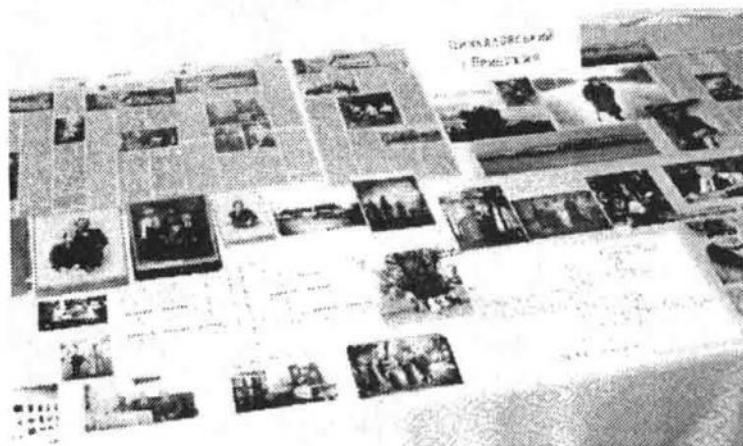
Пошана на Прибужжі

(1998 рік)

Учасники конференції Г. Бондаренко, голова товариства краєзнавців Волині та Н. Грабарчук покладають квіти кобзареві

Матеріали конференції "Олександр Цинкаловський і його подвижники"

Краєзнавці на могилі М. М. Корзонюка послідовника вченого

Пошана на Прибужжі

Голова краєзнавчого осередку м. Нововолинська О. М. Бобак вітає онуку художника В. Каравасву Віру – на фоні картин із її колекції (1999 рік)

Виступ перед учасниками конференції педагога школи с. Бужанки Лариси Франчук та фольклорний виступ земляків М. М. Корзанюка

Учасники конференції у Нововолинську, "Прибузький край на межі тисячоліть" (2000 рік)

Слово про дядька Олександра

Н. Грабарчук з вчителями-однодумцями Д. П. і В. Л. Іващенками і краєзнавцем-журналістом О. М. Бобаком (м. Луцьк) (2000 р.)

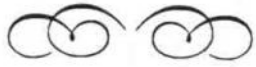

Біля стенду вченого. Зліва направо: Н. Н. Грабарчук та нововолинці Є. П. Клінтухов, С. І. Кухарук, В. М. Бобицький (2000 рік)

Учасники конференції до 50-річчя Нововолинська на могилах Бобків (с. Будятичі) (2000 рік)

Слово про дядька Олександра

В бібліотеці Володимир-Волинського району.

Зустріч племінниці Наталії Назарівни (сидить зліва, поруч – вчителька Г. С. Шостак) у Володимир-Волинському педучилищі ім. Агатангела Кримського

В Бужанківській школі Іва́ничівського району під час конкурсу М. М. Корзонюка

Від автора

Запам'ятався епізод, який потішив мене тим, як молодь починає цінувати ім'я історика-краєзнавця Олександра Миколайовича Цинкаловського. Два юнаки, по років 25, довгий час знайомилися з історичним матеріалом у Нововолинському музеї, а переглянувши його експонати, один з них порадив ще відвідати місцеву бібліотеку, мовляв, там про відомого дослідника є окрема поличка. Мимоволі підслухавши цю розмову, я, як хранитель і дослідник талану вченого, порадів: у час переоцінки цінностей таке трапляється рідко.

Юним землякам це ім'я маловідоме. А поруч, в рідному Володимирі, О. М. Цинкаловський виходить із-за лаштунків байдужжя. Можливо, не так як би хотілося, усе ж...

Захотілося й особисто внести лепту в те, щоб патріарха волинського краєзнавства ті, що прагнуть, мали змогу вивчити як найдосконаліше. Енциклопедична книга у двох томах (біблія для його послідовників) далеко не всім бажаючим доступна. А про родовід великого вченого загорівся написати я. Як це вдалося – судити читачеві.

У підготовці матеріалів та рукопису до видання долучилося чимало людей, який не байдужа історія нашого краю, а саме: Наталія Грабарчук (премінниця О. Цинкаловського), працівники бібліотеки міста Нововолинська (директор Світлана Кухарук), сім'я Рудчуків (з родини Караваєвих), Матвій Рудчук, родина Корзонюків, Леонід Михальчук, працівники Володимир-Волинського історичного музею (Петро Заклекта і Володимир Стемковський), Дмитро Головенко (голова правління ВАТ "Волинська обласна друкарня"). За що я виношу їм щирі вдячність та доземний поклін.

Література

1. Ауліх В. Зимнівське городище – слов'янська пам'ятка VI–VII ст. до н. е. в Західній Волині. – К.: Наук, думка, 1972. – 123 с.
2. Володимир-Волинський державний історико-культурний заповідник “Стародавній Володимир” – Луцьк: Медіа: 2003. – 92 с. (Фотоальбом).
3. Володимир-Волинський. – Володимир-Волинський: Б. в., 2001. – 38 с: іл.
4. Кучинко М. Володимир середньовічний. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. – 144 с.
5. Кучинко М., Охріменко Г., Петрович В. Історія міста Володимира-Волинського від найдавніших часів до середини ХХ ст. (у світлі соціотопографії). – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. – 260 с.
6. Минуле і сучасне Волині (до 1000-річчя Володимира-Волинського). Тези доповідей і повідомлень II Волинської історико-краєзнавчої конференції. – Луцьк, 1988. Ч. 1. – 233 с.; Ч. 2. – 286 с.
7. Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край. Матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції. – Луцьк: Надстир'я, 1998. – 297 с. (О.Цинкаловський, с. 42-59)
8. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Володимир-Волинський в історії України та Волині. Матеріали XIV Волинської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 13-й річниці Незалежності України та 680-й річниці надання Володимиру-Волинському Магдебурзького права. Збірник наукових праць. – Луцьк: Б. в., 2004. – 480 с, іл. (О. Цинкаловський, с. 43–46, 182–211)
9. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. /Упорядник Г.Охріменко. - Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. – 740 с: іл. 16 с.
10. Святогорський Свято-Успенський Зимнівський ставропігійний жіночий монастир. 1000 років: Фотоальбом /Ред. ігуменія Стефана, монахиня Миколая; Фотоіл. Є.Каліщук. – К.: Альма-Прес, 2001. – 128 с.

11. Хведів О. З ласки Божої. – Історико-краєзнавчий нарис. – Ново-волинськ: Мінотавр, 2007. – 164 с.
12. Хведів О. На кручі Бугу. Історико-краєзнавчий нарис. – Луцьк: Надстир'я, 2002. – 56 с.
13. Царук Я. Трагедія волинських сіл. 1943 – 1944 рр. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича, 2003. – 189 с.
14. Цинкаловський О. Княжий город Володимир: популярно-науковий нарис. – Львів, 1935. – 111 с, іл, карта (первидано 2003 р.).
15. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року в 2-х томах. Т. 1. – Вінніпег: Накладом Товариства “Волинь”, 1984. – 600 с.
16. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року в 2-х томах. Т. 2. – Вінніпег: Накладом Товариства “Волинь”, 1986. – 578 с.
17. Цинкаловський О. Старовинні пам'ятки Волині. – Торонто: Накладом Товариства “Волинь”, 1975. – 124с. (Бібліографія праць О. Цинкаловського М. Бойка.
18. Cynkalowski A. Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego. – Warszawa, 1961. – 265 s., XXXI tabl.

Зміст

Слово до читача.....	5
Замість передмови.....	8
I. “Ні, не турист я в батьківськiм краю”.....	11
1. Київ – “отця обитель, прадiдiв земля”.....	11
2. Родина Нiтецьких в „княжому городi”.....	14
3. Ковель – моє гнiздо родинне, незабутнє.....	15
4. Великий рiд покинув рiдний край.....	17
5. Одвiчна дорога додому.....	20
II. Хворiю тобою, Волине.....	22
1. Знову у рiдному гнiздi.....	22
2. Миле серцю Надбужжя.....	23
3. Варшавський унiверситет – alma mater Олександра Цинкаловського....	28
4. Кременець в долi дослiдника.....	29
5. Фатальний 1944-й.....	30
6. Сестра Олена – берегиня роду.....	35
7. Мiсто-музей Кракiв.....	37
8. А його цвiту по всьому свiту.....	39
9. Спадок з архiву племiнницi.....	41
10. “Стара Волинь i Волинське Полiсся” – лебедина пiсня волинянина....	42
11. Життєва дiяльнiсть професора Цинкаловського.....	46
III. Неопалима купина.....	48
1. Остання розмова з Оленою Миколаiвною.....	48
2. Молоде пагiння.....	49
3. Повернення до отчого краю.....	52
4. Цинкаловський i рiдне мiсто.....	54
“Життя дароване Волини”	57
Фото до I роздiлу.....	76
Фото до II роздiлу.....	84
Фото до III роздiлу.....	98
Вiд автора.....	106
Лiтература.....	107

Літературно-художнє видання

Олександр Миколайович БОБАК

Час відкриває істину

***Родовід Олександра Цинкаловського –
патріарха волинського краєзнавства***

Художньо-біографічна оповідь

Головний редактор – Дмитро Головенко

Редактор – Світлана Політило

Технічний редактор – Тамара Демчук

Обкладинка – Володимир Оверчук

Комп'ютерний набір – Людмила Ковтунець

Комп'ютерна верстка – Оксана Мисюк

Коректор – Марія Рябченюк, Єлизавета Бура

Підписано до друку 01.02.2008. р. Формат 60x80 1/16.

Папір офсетний. Гарнітура Minion Pro.

Офсетний друк. Обл.-вид. арк. 6,17. Ум. друк. арк. 6,51.

Тираж 1000. Зам. 4021.

Видавництво ВАТ «Волинська обласна друкарня»

43010 м. Луцьк, пр. Волі, 27.

Тел.: 4-25-01, 4-25-07, 4-41-73.

Свідоцтво Держкомінформу України ДК № 1350 від 13.05.2003 р.

Друк та палітурні роботи ВАТ «Волинська обласна друкарня»

43010 Волинська обл., м. Луцьк, проспект Волі, 27.

Тел.: 4-25-01, 4-25-07, 4-41-73.

БОБАК О. М.

Б 72 Час відкриває істину. Родовід Олександра Цинкаловського – патріарха волинського краєзнавства. – Луцьк: “Волинська обласна друкарня”, 2008. – 112 с.

ISBN 978-966-361-244-0

Багато визначних постатей, які творили історію, кануло в її сутінках і лише сьогодні дає можливість пролити хоча б трохи світла на невідоме в її літописі.

“Час відкривати істину” одна із розвідок відомого краєзнавця О. Бобака, яка висвітлює значимість наукового доробку Олександра Цинкаловського як в краєзнавстві волинського краю, так і України загалом. Це є перше видання, яке дає можливість ознайомитися і науковцям й широкому загалу читачів з біографією та родоводом визначного вченого, історика, археолога, етнографа. У повісті також розповідається про цікаві постаті, з якими довелося спілкуватися і зустрічатися О. Цинкаловському у різні періоди його життя. Частина повісті присвячена нащадкам, які зберігають сьогодні традиції славетного роду. Заслуговує на увагу фото з родинного архіву Цинкаловських, більшість з яких публікуються вперше.

Розрахована на істориків, краєзнавців, усіх тих, кому не байдужі звитяжна історія нашого краю та долі людей, які її творили.

УДК 94(477)

ББК 63.3(4УКР)-8

Видавництво «ВОЛИНСЬКА КНИГА»
пропонує книги, які щойно вийшли друком:

ОХРИМЕНКО Г., СКЛЯРЕНКО Н., КАЛІЩУК О., ТКАЧ В., РОМАНЧУК О.

ОЛЕКСАНДР ЦИНКАЛОВСЬКИЙ ТА ПРАІСТОРІЯ ВОЛИНІ. –

Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. – 740 с.: іл. 16 с.

Книга «Олександр Цинкаловський та праісторія Волині» складається з двох частин. У першій частині розповідається про життя та творчий шлях відомого археолога, історика, краєзнавця.

Запропоновані читачеві частини праці дослідника відображають широкий спектр його наукових зацікавлень.

У другій частині подаються найновіші дослідження з археології давньої Волині, які є продовженням тих, над якими працював О. Цинкаловський.

НАРИСИ КУЛЬТУРИ ДАВНЬОЇ ВОЛИНІ.

За загальною редакцією кандидата історичних наук Г. В. Охріменка. –

Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. – 600 с.

Книга присвячена видатному українському археологу Олександру Цинкаловському. В ній зібрано матеріали про особливості духовної та матеріальної культури Волині від льодовикового часу до кінця бронзового віку, періоду Давньої Русі. Як додатки включені наукові розвідки про Трипілля, скіфів, етнографічні дослідження зі Старовижівського району. Подано також інформацію про мистецькі витвори з праісторичних часів та XI – XIV століття.

Видання розраховане на широке коло шанувальників минулого краю.

Чекаємо замовлень за адресою:

книгарня «Ваша книга»

**43010 Волинська обл.,
м. Луцьк,
пр. Волі, 27**

**тел. (0332) 77-05-76,
тел./ф. (03322) 4-41-73**

Бобак Олександр Миколайович народився 7 березня 1958 року на теренах Надбужжя. Фотокореспондент, поет, краєзнавець з юності у постійних пошуках багатства історії рідного краю. Склавши екзамен на зрілість за душевним покликанням повернувся на землю пращурів і за покликом серця з головою поринув у краєзнавство. Журналістом він досліджував родоводи постатей Прибужжя, населені пункти, місцеві храми. Так старожитності стали його надбанням. Тому дослідження творчої спадщини славетного земляка Олександра Цинкаловського є закономірним у його творчому доробку. У тісній співпраці з Наталією Назарівною Гарбарчук, берегинею роду Цинкаловських, і народилося пропоноване увазі дослідження про родовід славетного краєзнавця.

ISBN 978-966-361-244-7

